

Otizm ve Özgül Öğrenme Güçlüğü tanısı almış çocukların sağlıklı kardeşlerinin psikolojik uyumu, kardeş ilişkileri ve algıladıkları anne kabul-reddi

Esra Angın¹ , Gülsen Erden²

Anahtar kelimeler

kardeşler, kardeşlik ilişkisi, otizm, OSB, özgül öğrenme güçlüğü, algılanan ebeveyn kabul-reddi, psikolojik uyum

Keywords

siblings, sibling relationship, autism, ASD, specific learning disability, perceived parental acceptance-rejection, psychological adjustment

Öz

Bu çalışmanın temel amacı Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), Özgül Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG) tanısı olan veya herhangi bir nörogelişimsel geriliği olmayan bireylerin 9-17 yaş arasında olan ve sağlıklı gelişim gösteren kardeşlerinin annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyi, psikolojik uyumu ve kardeş ilişkileri arasındaki olası farkları incelemektir. Çalışmanın örneklemi 9-17 yaş arasında yer alan 138 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların 60'ı (%43.5) erkek, 78'i (%56.5) kızdır. Katılımcıların 92'sinin kardeşinde OSB veya ÖÖG tanısı varken, 46'sının kardeşinde herhangi bir tanı yoktur. Algılanan anne kabul-reddinin, psikolojik uyumun ve kardeş ilişkilerinin araştırma katılımcılarının cinsiyeti ve kardeşlerinin tanı durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla verilerin analizinde çok yönlü varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre kızların annelerini daha reddedici olarak algıladıkları, erkeklerin psikolojik uyumlarında düşmanlık ve olumsuz öz yeterliği anlamlı biçimde daha yoğun yaşadıkları ve kardeşleri ile olan ilişkilerini daha çatışmalı nitelikteki bulunmuştur. Katılımcıların kardeşlerinin tanısı ile anne kabulüne ilişkin sıcaklık, ihmal, kontrol boyutlarının anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların kardeşlerinin tanı durumuna göre kardeş ilişkilerindeki sıcaklıkları, rekabet etmeleri, kendilerini konumlandırmaları ve çatışma yaşamaları anlamlı biçimde farklılaşmaktadır. Bu çalışma ile engelli kardeşi olan bireylerin cinsiyetleri, gelişimsel dönemleri ekseninde farklılaşabilecek gereksinimlerine yönelik çalışma grupları ve programları hakkında yol gösterici ve bütünsel bir bilgi sağlanmıştır.

Abstract

Psychological adjustment, sibling relationships and perceived maternal acceptance-rejection of healthy siblings of individuals with Autism and Specific Learning Disabilities

The main aim of this study was to examine the potential differences in terms of perceived maternal acceptance-rejection, psychological adjustment, and sibling relations between healthy children aged 9-17 years who have siblings diagnosed with Autism Spectrum Disorder (ASD) or Specific Learning Disabilities (SLD) and who do not have siblings with neurodevelopmental disabilities. The sample of the study consisted of 138 children between the ages of 9-17. Sixty of the participants (43.5%) were male, and 78 (56.5%) were female. While 92 of the participants' siblings had a diagnosis of ASD or SLD, 46 didn't have any neurodevelopmental disability. Multivariate analysis of variance (MANOVA) was used to analyze the data to examine whether perceived maternal acceptance-rejection, psychological adjustment, and sibling relationships differ according to the gender of the participants and the diagnosis status of their siblings. According to the gender of the participants, it was found that girls perceived their mothers more rejecting, while boys experienced hostility and negative self-efficacy significantly in their psychological adjustment and described their relationships with their siblings as more conflicting. In addition, the dimensions of perceived maternal acceptance 'warmth,' 'neglect,' and 'control' differ significantly with the diagnosis of their siblings. Furthermore, the 'warmth' of sibling relationships, competition, self-positioning, and conflict differ significantly depending on the diagnosis status of the siblings of the participants. With this study, directive and holistic information were provided about workshops and programs for the needs of individuals with disabled siblings that might vary in terms of their gender and developmental stages.

Atf için: Angın, E. ve Erden, G. (2022). Otizm ve Özgül Öğrenme Güçlüğü tanısı almış çocukların sağlıklı kardeşlerinin psikolojik uyumu, kardeş ilişkileri ve algıladıkları anne kabul-reddi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(1), 123-141.

✉ **Esra Angın** · esrangin@gmail.com | ¹Araş. Gör., ²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü, Altındağ, Ankara.

Geliş: 11.03.2021, **Düzeltilme:** 19.05.2021, **Kabul:** 13.06.2021

Yazar Notu: Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinin bir parçasıdır. Ayrıca 6. Uluslararası Kişilerarası Kabul ve Red Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Bir çocuğun doğumu, ebeveynlerin görevlerinin, sorumluluklarının ve aile düzeninin değişmesiyle birlikte başedilmesi beklenen stres verici durum olarak nitelendirilirken (Meyer ve Vadasy, 2008; Pelchat ve ark., 2007) aileye katılan çocuğun engelli olması halinde engel türüne bağlı olarak ortaya çıkacak özel gereksinimlerle birlikte aile işleyişi ve rol dağılımında ek ve daha yoğun bir düzenleme gerekeceği konusuna alanyazında dikkat çekilmektedir (Ayyıldız ve ark., 2012; Emerson 2003; Küçükler, 1997; Singhi ve ark., 1990). Yaşam biçimine ve gelecek planlarına etki eden gerekli tüm düzenlemeler, denge ve düzen sağlama çabaları ruhsal ve bedensel olarak yorucu olabilir, zaman alabilir, sağlık veya eğitime dair uğraşlar kardeşler de dahil tüm aile bireylerinin duygusal durumlarını ve sosyal yaşamlarını da etkileyebilir ve bunlar aile için stres verici deneyimler olabilirler (Akçakın ve Erden, 2001; Baker-Ericzen ve ark., 2005; Buescher ve ark., 2014; İçöz, 2001; Macks ve Reeve, 2007; Reichman ve ark., 2008). Yaşanan tüm bu güçlüklerle beraber, sözü edilen yaşantıların olumlu işleyen tarafları olduğu da düşünülmektedir. Alanyazında engelli çocuğu olan ailelere ilişkin olarak, içsel güçlerin ve yılmazlığın farkına varılması, aile içi bağlılığın güçlenmesi, aile ufkunun genişlemesi ve engelli çocuğu olan diğer aileler ile iletişimlerinin artması gibi bulgulara da işaret edilmektedir (Bayat, 2007; King ve ark., 2006; Myers ve ark., 2009; Scorgie ve Sobsey, 2000).

Anılan bu güçlükler ve güçlükler, aile içindeki tüm çocukların ebeveynlerinden yakınlık, sıcaklık ve sevgi bekleme gereksinimlerini başka bir deyişle kabul edici, onaylayıcı, destekleyici ve geliştirici bir aile iklimine olan gereksinimlerini ortadan kaldırmamaktadır (Ansari, 2002). Aile ikliminin olumlu bir gelişme ve büyüme zemini hazırlamada önemi göz ardı edilemeyeceği gibi çocuk ve anne arasında olumlu bir bağın oluşabilmesi çocuğun anne tarafından kabul edildiğini hissedebilmesiyle de yakından ilişkili görülmektedir (Eryavuz, 2006). Alanyazında oldukça kabul gören Kişilerarası Kabul Red Kuramına (Eski adıyla Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'na [EKAR]) göre, her bireyin kendisi için önemli kişilerden sıcaklık görme, olumlu tepki alma eğilimi ve gereksinimi olduğuna, ebeveynlerinin kendilerini kabul ya da reddettiklerine ilişkin algılarının bilişsel, sosyal ve duygusal gelişiminde önemli bir yer tuttuğuna dikkat çekilmiştir (Rohner, 1986). Çocukluk çağında ebeveynler tarafından reddedilme algısının yetişkinlik çağındaki psikolojik uyum, olumlu benlik algısı ve dünya görüşü gibi kişisel olduğu bildirilen bazı özelliklerle de doğrudan bağlantılı olduğunu açıklayan bulgularla desteklenişi, bireylerin gelişimindeki kritik önemini vurgulamaktadır (Khaleque, 2013; Khaleque ve Rohner, 2002; Rohner ve ark., 2005). Çocuk için ebeveyni tarafından kabul edilme veya reddedilme durumu iki uç arasında konumlandırılarak açıklanabilir. Buna ebeveynliğin sıcaklık boyutu denmektedir (Rohner, 1986). "Kabul etme" olarak adlandırılan ve ebeveynlerin çocuğa yönelik şefkat, ilgi, sıcaklık ve yakınlık gösterme hali

olumlu ucu temsil ederken, "reddetme" olarak adlandırılan diğer uçta ise şefkat, ilgi, sıcaklık ve yakınlık gösterme halinin yokluğunun yanı sıra çocuğu inciten davranış ve duyguların gösterildiği bir biçimden söz edilmektedir (Rohner ve ark., 2005; Rohner ve ark., 2012).

Kabul ve sıcaklık gösteren ebeveynler çocuklarının fiziksel, duygusal, sosyal ve temel bakım gereksinimlerini karşılarken sevgi ve diğer olumlu duygularını sözel, fiziksel ve davranışsal olarak ifade edebilmektedirler (Kourkoutas ve Erkmann, 2011; Rohner, 1986). Ancak çocukların ebeveynlerinden algıladıkları sıcaklık ve dolayısıyla kabul edilme-reddedilme algısının cinsiyete, kişisel özelliklere ve aile yaşantıları ve özelliklerine göre farklılık gösterebileceği de belirtilmektedir (Dwairy, 2010; Khaleque ve Rohner, 2002; Rohner ve ark., 2005; Rohner ve Rohner, 1981; Tezcan ve ark., 2017).

Sıcaklığın "reddetme" olarak tanımlanan karşı ucunda, ebeveynlerin çocuklarına sevgi ve şefkat duygularını göstermeksizin soğuk davranmaları, çocuklarına düşmanlık hisleriyle saldırgan davranışlarda bulunmaları, kayıtsız ve ihmalkâr davranmaları bulunmaktadır. Son olarak reddetme, belirgin bir soğukluk, ihmal veya saldırganlık gözlenmiyor olsa da çocukların ebeveynleri tarafından sevilmediğine, kendisiyle ilgilenilmediğine inanmaları şeklinde yansiyabilmektedir (Rohner, 1986). Buna "Ayrılmamış Red" adı verilmektedir (Rohner ve ark., 2005). Çocukluk çağında, ebeveynler ile yaşanan ilişkinin sıcaklığı her birey için olumlu ve olumsuz olarak sözü edilen iki uç arasında bir biçimde yaşanmaktadır (Rohner, 1986). Bu noktada, aile iklimi ve/veya çocuğun ebeveynlerinden algıladığı sıcaklık temelinde engelli bir kardeşle büyüme deneyiminin incelenmesi önemlidir.

Kardeş İlişkisi ve Engellilik

Geçirilen gelişimsel değişimlerin, dönüşümlerin en yakın ve uzun süreli tanıklığını yapan kardeşler, birbirleri için önemli bireylerdir (Dunn, 1995; Stoneman, 2001; Stoneman ve Brody, 1993). Kardeşlik sonradan kazanılmayan, kendiliğinden edinilmiş bir ilişkidir ve bireyler ilk kez bu ilişki ile kişisel benzerlik ve farklılıkların kendilerindeki yansımalarını deneyimlerler (Cicirelli, 1995). Kardeş ilişkisi ikinci çocuğun doğumuyla başlayan ve kardeşlerden birinin ölümüne kadar devam eden, olabilecek en yakın ve uzun ilişki olarak tanımlanmaktadır ve karşılıklı destek anlamında birey için önemli kaynaklardan biri olarak görülmektedir (Dunn, 1995; Stoneman, 2001; Stoneman ve Brody, 1993). Kardeşlik, kişisel benzerliklerin ve farklılıkların karşılıklı etkileşimle deneyimlendiği, kendiliğinden oluşmuş ve etki düzeyi yüksek bir ilişki biçimidir (Cicirelli, 1995). Kardeş ilişkisi tamamen olumlu ya da olumsuz bir deneyim olmadığı gibi, gelişim dönemlerinin farklılığı ve dönemlere özgü gereksinimlerin değişmesine bağlı olarak durağan da değildir. Kardeşler, birbirlerine refakat etme ve bakım verme, birbirle-

rinden öğrenme gibi roller üstlenerek uyum becerilerinin edinimi ve gelişimlerinde etki sahibi olurken, bir yandan da birbirleri ile yarış ve çekişme hali içinde de olabilirler (Buhrmester ve Furman, 1990). Kardeş ilişkisi, kardeşlerin sosyalleşme, güven ilişkisi, destek olma, değer görme ve gösterme, diğerinden öğrenme gibi becerilerin kazanımı açısından oldukça önemlidir (Gass ve ark., 2007; Lamb ve Sutton-Smith, 2014; McHale ve ark., 2012; Van der Graaff ve ark., 2018). “En uyumlu” kardeş ilişkisinde bile var olduğu bilinen çatışmalar ve çekişmeler sayesinde bireyler uzlaşma, ödün verme, sıra bekleme ve birbirlerini ikna etmeyi öğrenebilirler (Katz ve ark., 1992; Shaffer, 2008).

Bu deneyimleri ele alan çalışmalar incelendiğinde Furman ve Buhrmester’in (1985b) kardeşlik ilişkisine dair olası boyutları cinsiyet, yaş farkı, ailedeki çocuk sayısı gibi etmenler açısından incelediği çalışması dikkat çekicidir. Bu çalışmada kardeş ilişkisinin dört boyutundan söz edilmektedir. Bu boyutlardan ilki, kardeş ilişkisinin sıcaklık, samimiyet, yakınlık, olumlu sosyal davranış, hayranlık, fiziksel veya duygusal tatmin, algılanan benzerlikler ve sevgiyi içeren ‘sıcaklık/yakınlık’ boyutudur. Kardeş ilişkisinin kavga, düşmanlık ve algılanan ebeveyn kayırmacılığını içeren boyutu ise ‘çatışma’dır. Kardeş ilişkisinin ebeveyn yanlılığı ve rekabeti içeren bir diğer boyutu ‘rekabet’ boyutudur. Son olarak, kardeşlerden birinin diğerine göre daha baskın olmasına da ‘göreceli konum/güç’ boyutu adı verilmiştir (Furman ve Buhrmester, 1985a).

Bireylerin gelişim evrelerinin her birinde farklı katkıları olabilecek kardeşlik ilişkisinde, kardeşlerden birinin engelli olması halinde iki kardeş için hem bireysel anlamda hem de kardeş ilişkileri anlamında farklı deneyimlere rastlamak olasıdır. Özellikle yukarıda söz edilen zorlanmaların sıklıkla ve yoğun olarak deneyimlendiği Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) ve Özgül Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG) tanısı almış çocukların ailelerinde kardeşlerin kardeşlik ilişkisindeki deneyimlerini ve olası yapıları anlamının, ailelere destek verme bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir.

Otizm Spektrum Bozukluğu ve Kardeş İlişkisi

OSB içinde yer alan çocukların davranış repertuarlarında görülen zorlayıcı farklılıklar, sağlıklı gelişen kardeş için davranışsal, psikolojik ve sosyal alanlarda kardeş ilişkisinde olduğu kadar önemli etkiler yaratabilir. Bu etkilere ilişkin çalışmalar incelendiğinde, ilişkili sonuçlardan söz eden ve hatta kendi içinde karışık ve uyumsuz sonuçlara sahip çalışmalar dikkati çekmektedir (Akçakın ve Erden, 2001; Gorjy ve ark., 2017; Harris ve Glassberg, 2003; Mandlco ve Webb, 2015; Petalas ve ark., 2012; Randall ve Parker, 1999; Rivers ve Stoneman, 2003). Bazıları otizm tanılı kardeşiyle gelişmiş güçlü bir bağ, olumlu duygular içeren sıcak bir ilişkiye değinirken, diğerleri de izole bir yaşamdan ve çatışmadan söz etmektedirler (Mandlco ve

Webb, 2015; Rivers ve Stoneman, 2003). Stresörlerin yoğunluğu, değişen aile rolleri, ailenin işlevselliğinin yeniden inşa edilmesinin gerekliliği, ebeveyn ilgisinin yok olması ya da azalması, arkadaşlarının yanında kardeşten kaynaklanan utanma duyguları, otizmlili kardeşin sergilediği tekrarlayıcı doğası nedeniyle çocuğa tuhaf gelen davranışların yarattığı şaşkınlık, bazen rahatsızlık hissetme ile bu davranışlara karşı anlayışlı olabılme gibi iki farklı uçta yer alan davranışlar ve kendini suçlama duyguları, otizm tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşlerinin deneyimlediği duygular olarak belirtilmektedir (Akçakın ve Erden, 2001; Gorjy ve ark., 2017; Harris ve Glassberg, 2003; Petalas ve ark., 2012; Randall ve Parker, 1999).

OSB tanısı içinde yer alan çocukların sağlıklı kardeşleriyle yapılan çalışmaların bir kısmı da kardeşlerin psikososyal uyumu üstünde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde, sağlıklı kardeşlerin daha fazla içselleştirme/dışsallaştırma problemlerinin bulunduğu (Ross ve Cuskelly, 2006; Shojaee ve ark., 2020; Verté ve ark., 2003) ve daha fazla davranış problemleri sergiledikleri ifade edilmiştir (Hastings, 2003; Meyer ve ark., 2011; Ross ve Cuskelly, 2006; Verté ve ark., 2003). Ayrıca otizm tanılı çocukların kardeşlerinde depresyon ve kaygı belirtilerinin daha fazla olduğu görülmektedir (Erden ve Akçakın, 2001; Lovell ve Wetherell, 2016; Macks ve Reeve 2007; Petalas ve ark., 2009).

Sağlıklı olan kardeşin cinsiyeti, otizm tanılı kardeşin belirtilerinin şiddeti, doğum sırası, ailedeki çocuk sayısı gibi bazı etmenlerin otizm tanısı olan çocukların sağlıklı gelişen kardeşlerinin psikolojik uyumları ve iyilik halleri ile ilişkili olduğunu bildiren çalışmalara rastlanmaktadır (Benson ve Karlof, 2008; Meyer ve ark., 2011; Orsmond ve Seltzer, 2009; Tomeny ve ark., 2012; Tomeny ve ark., 2014). Sağlıklı gelişen kardeşin cinsiyeti ile birlikte kardeşlerin doğum sırası sağlıklı kardeşin davranış sorunlarına ilişkin bir açıklama olabilir. Örneğin otizmlili kardeşi olan ve sağlıklı kardeşi olan çocukların karşılaştırıldığı bir çalışmaya göre otizmlili çocuktan büyük ve cinsiyeti erkek olan kardeşlerin daha fazla duygusal zorlanma yaşadığı ifade edilmiştir (Walton ve Ingersoll, 2015). Davranışsal boyuttan bakıldığında, sosyal öğrenme etkilerine bağlı olarak otizmden etkilenen çocuk sağlıklı kardeşinden yaşça büyük olduğu zaman, sağlıklı çocuğun otizmlili kardeşinin problem davranışlarını taklit edebildiğine dikkat çekilmektedir (Gray, 1998; Tomeny ve ark., 2014). Otizm tanılı ve sağlıklı çocuğa sahip iki çocuğu olan ailelerde, sağlıklı olan çocukta uyum problemlerine ikiden fazla çocuğun olduğu ailelerden daha fazla rastlanmaktadır (Gray, 1998). Davranışsal sorunları daha yoğun olan otizm tanılı kardeşler söz konusu olduğunda, sağlıklı gelişen kardeş açısından kardeşlik ilişkisinin daha az olumlu olarak nitelendirildiği bildirilmiştir (Hastings, 2007; Hastings ve Petalas, 2014). Buna karşılık davranışsal anlamda sorun yoğunluğu daha az olan otizm tanılı çocukların

kardeşlerinin, kardeşlerine ilişkin daha olumlu duygular içinde olduklarına ve kardeşleriyle birlikte daha çok vakit geçirme eğiliminde olduklarına işaret edilmiştir (Orsmond ve ark., 2009).

Otizm tanılı çocukların sağlıklı gelişen kardeşlerinin yaşlıtlarına göre daha fazla dikkat problemi, arkadaşlık ilişkilerinde sorunlar, yalnızlık, kaygı sorunları yaşadığını bildiren çalışmalar (Bågenholm ve Gillberg, 1991; Kaminsky ve Dewey, 2001; O'Neill ve Murray, 2016) olduğu gibi davranışsal sorunlar veya içselleştirme/dışsallaştırma sorunları bağlamında diğer yaşlıtlarından herhangi bir farkın bulunmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Dempsey ve ark., 2012; Kaminsky ve Dewey, 2002; Pilowsky ve ark., 2004; Walton ve Ingersoll, 2015).

Sağlıklı gelişen kardeşler açısından otizm tanılı bir kardeşe sahip olmanın pozitif sonuçları olduğundan da söz edilmektedir. Örneğin otizm tanılı çocukların sağlıklı gelişen kardeşlerinin daha sabırlı ve sorumluluk sahibi olduğu, daha empatik, sosyal becerilerinin iyi gelişmiş ve benlik saygılarının daha yüksek olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Benderix ve Sivberg, 2007; Gorjy ve ark., 2017; Kaminsky ve Dewey, 2001; Macks ve Reeve, 2007; Noonan ve ark., 2018; Verté ve ark., 2003).

Sağlıklı ve yetişkinlik çağında olan ve otizm tanılı kardeşe sahip bireylerle yapılan çalışmalarda da otizm tanısı bulunan kardeşi olan yetişkin kişilerin geçmişteki aile hayatlarını otizmin etrafında şekillenmiş olarak hatırladıkları, ebeveynlerinin ilgisinin ve dikkatinin çoğunun otizm tanılı kardeşin üzerinde olduğunu anımsadıkları, otizmle ilintili davranış ve iletişim sorunlarını kaotik ve stresli aile yaşamlarının bir parçası olarak tanımladıkları gözlenmiştir (Noonan ve ark., 2018; Tozer ve Atkin, 2015).

Özgül Öğrenme Güçlüğü ve Kardeş İlişkisi

ÖÖG tanısı alan çocukların %80'inin gelişimsel gecikmesi bulunmayan kardeşi olduğu belirtilmiştir (Atkinson ve Crawforth, 1995'ten akt. Dyson, 2010). Ailede ÖÖG olan ve herhangi gelişimsel gecikmesi olmayan bir çocuk bulunduğu, gelişimsel gecikmesi bulunmayan çocuklar ebeveynlerinin kardeşlerine neden daha farklı davrandığını ve onlarla daha fazla ilgilendiğini anlamlandırmak isteyebilir. Bu fazla ilgiye farklı zamanlarda farklı tepkiler verebilirler (Silver, 1993). ÖÖG tanısı almış bir çocuğun yaşadığı zorluklar arasında düşük akademik başarı, sosyal beceri eksiklikleri, iletişim güçlükleri ve arkadaşlar tarafından kabul edilmeme yer alabilir ve bunlar çocuğun uyum sorunları yaşamasına neden olabilir (Korkmazlar, 1992). Bu açıdan bakıldığında ÖÖG tanısı olan çocuğun kardeşinin varlığının yukarıda sıralanan sorunlarla ilgili etkilerinin olması ve kendisinin de bu durumdan etkilenmesi olasıdır.

ÖÖG tanısı olan çocukların sağlıklı gelişen kardeşlerinin odak alındığı az sayıdaki çalışmanın birbiriyle tutarlı sonuçlarının olmadığı görülmektedir. Örneğin

ÖÖG tanısına sahip kardeşi olan sağlıklı çocukların davranışları ve kardeşleri ile olan ilişkilerinin incelendiği bir çalışmada, dışsallaştırma sorunları sergiledikleri ve kardeşleri ile ilişkilerinde daha yoğun bir tartışma içinde oldukları ifade edilirken (Lardieri ve ark., 2000); diğer bir çalışmada kardeşlerin benlik algıları ebeveynlerinin onlara ilişkin belirttiklerinden daha olumlu olarak bulunmuştur (Dyson, 2003). Benzer olarak başka bir çalışmada da ÖÖG tanısı olan çocukların kardeşlerinin yaşlarından daha olgun davranışlar sergiledikleri ve özellikle kız kardeşlerin ebeveynlerinden model olarak ÖÖG tanısına sahip kardeşleriyle ilgili daha fazla sorumluluk alma eğiliminde oldukları ifade edilmiştir (Dyson, 2010). Türkiye'de Girli (1995) tarafından yapılan ve çeşitli engel gruplarında yer alan kardeşi olan sağlıklı çocukların kardeşlerini kabul etme düzeylerinin karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmada, kardeşler içerisinde en yüksek kabul düzeyinin ÖÖG olan çocukların kardeşlerinde olduğu öğrenilmiştir. Yukarıda aktarılan çalışmalar bir arada değerlendirildiğinde, çocuğun engel türünün aileye ve buna bağlı olarak da kardeşe yansımalarının etkili olduğu söylenebilir. Özellikle sağlıklı kardeşin davranış sorunlarının olup olmadığının, kardeşini kabul etme düzeylerinin incelendiği çalışmalarda farklı sonuçlar göze çarpmaktadır.

Bu çalışmalardan elde edilen farklı sonuçlarla birlikte, sağlıklı gelişen kardeşin bireysel özellikleri, kardeşiyle ilişkisinin niteliğinin yanı sıra genelde birincil bakımveren kişi olan annesi tarafından kabul veya reddedildiğine ilişkin algısının da önem taşıması beklenebilir. Ayrıca, sağlıklı gelişen kardeş açısından kardeşin engelinin olup olmadığı, eğer varsa kardeşin hangi engel grubunda yer aldığı ve bu engelin yaşamlarının hangi noktalarına temas ettiği de önemlidir. Bu etmenlere gerek ulusal gerek uluslararası yazında görece az değinildiği ve önceki çalışmalarda ele alınan etmenlerle birlikte üstünde görece az durulmuş bu etmenlerin bir araya gelmesinin alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Buradan hareketle, mevcut çalışmada OSB, ÖÖG tanısı olan veya herhangi bir gelişimsel bozukluğu olmayan bireylerin, 9-17 yaş arasında yer alan ve sağlıklı gelişim gösteren kardeşlerinin annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyi, psikolojik uyumu ve kardeş ilişkileri arasındaki olası farkları incelemek amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma OSB, ÖÖG tanısı olan veya herhangi bir gelişimsel gecikmesi olmayan kardeşlerin annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyi, psikolojik uyum ve kardeş ilişkilerinin karşılaştırıldığı tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini üç gruptan oluşmaktadır. Birinci grubu OSB tanılı bireylerin sağlıklı gelişim gös-

teren kardeşleri ($N = 60$); ikinci grubu ÖÖG tanısı almış bireylerin sağlıklı gelişim gösteren kardeşleri ($N = 58$) ve üçüncü grubu ise herhangi bir gelişimsel engel tanısı bulunmayan bireylerin sağlıklı gelişim gösteren kardeşleri ($N = 60$) oluşturmaktadır. Araştırmaya konu olan katılımcılar Ankara ve İzmir illerinde yaşayan OSB ya da ÖÖG tanısı bulunan veya sağlıklı gelişim gösteren bireylerin, 9-17 yaş arasında yer alan ve sağlıklı gelişim gösteren kardeşleridir. OSB ve ÖÖG tanısına sahip çocukların kardeşleri olan katılımcılara eğitim aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde anneleri aracılığıyla ve gönüllülük temelinde ulaşılmıştır.

Çalışmaya katılan ve ölçme araçlarının uygulanacağı bireyler, “9-17 yaşında olmak ve OSB veya ÖÖG tanılı bir kardeşe sahip olmak”, “9-17 yaşında olmak ve sağlıklı gelişim gösteren bir kardeşe sahip olmak”, “OSB veya ÖÖG tanılı engelli bir çocuğa sahip olmak” ve ayrıca “sağlıklı gelişim gösteren çocuklara sahip olmak” durumu dikkate alınarak amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiştir. Örneklemenin betimsel özelliklerine ilişkin ayrıntılar Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Betimsel Özellikleri

Değişken	Düzye	n	%
Katılımcıların Yaşı	9.00	15	10.9
	10.00	20	14.5
	11.00	9	6.5
	12.00	18	13.0
	13.00	13	9.4
	14.00	10	7.2
	15.00	19	13.8
	16.00	13	9.4
Katılımcıların Cinsiyeti	Erkek	60	43.5
	Kız	78	56.5
Toplam		138	100

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu Araştırmacı tarafından anenin ve çocukların yaşı, anne babanın eğitim ve çalışma durumu, ailedeki çocuk sayısı, çocuklardan herhangi birinde gelişimsel gecikme olup olmadığı, eğer var ise tanının ne olduğu ve bu tanının ne zaman konulduğu gibi sosyo-demografik özellikleri içeren sorulardan oluşan bu form anneler tarafından yanıtlanmıştır.

Çocuk Ergen Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği Anne Formu-Çocuk/Ergen EKRÖ/K Anne 9-17 yaş aralığında yer alan çocuk veya ergen tarafından algılanan anne kabul-reddinin değerlendirilmesi amacıyla Rohner ve arkadaşları (1978) tarafından 60 maddeli Sıcaklık ve Şefkat, Düşmanlık/Saldırganlık, İhmal ve Kayıtsızlık, Ayrışmamış Reddetme başlıklı 4 alt boyutlu ilk hali geliştirilmiş, sonrasında ölçeğe 13 maddelik Kontrol alt boyutunun da eklenmesiyle son ha-

lini almıştır. EKRÖ/K’nin çocuk formu yanıtları “hemen hemen her zaman doğru”dan, “hiçbir zaman doğru değil” şeklinde sıralanan dörtlü Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan düşük puanlar ebeveynlerden algılanan sıcaklığın yüksek, reddin düşük olduğunu gösterirken; yüksek puanlar ebeveynlerden algılanan sıcaklığın düşük reddin yüksek olduğunu göstermektedir. Çocuk/ergen EKRÖ/K’nin ülkemizdeki geçerlik ve güvenilirlik çalışması, Varan tarafından 2003’te yapılmıştır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları .82 ile .96 arasında değişmektedir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .71 ile .84 arasında değişmektedir.

Çocuk Kişilik Değerlendirme Ölçeği-Çocuk/Ergen KİDÖ Bireylerin kişilik ve davranış özelliklerinde ebeveynlerine yönelik kabul ve red algılarının etkisinin değerlendirilmesi amacıyla Rohner (1978) tarafından geliştirilmiş 42 maddeli bir ölçektir. Ebeveynlere ilişkin algılanan kabul-reddin en fazla etkilediği ve “Bağımlılık”, “Düşmanlık/saldırganlık”, “Düşük öz saygı”, “Düşük öz yeterlik”, “Duygusal açıdan tepkisizlik”, “Duygusal açıdan tutarsızlık” ve “Olumsuz dünya görüşü” olarak sıralanabilecek yedi kişilik özelliği alt boyutlar halinde her alt boyut için altışar maddede irdelenmektedir. “Hemen hemen her zaman doğru”dan, “Hiçbir zaman doğru değil” şeklinde sıralanan dörtlü Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan düşük puanlar kişinin genel psikolojik uyumunun “sağlıklı” olduğunu gösterir. KİDÖ’nün Türkiye’deki geçerlik güvenilirlik çalışmaları Varan tarafından 2003’te yapılmıştır ve ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .77 ile .94 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .86 ile .90 arasında değişmektedir.

Kardeş İlişkileri Anketi- KİA Furman ve Buhrmester (1985a) tarafından kardeş ilişkisinin olumlu ilişki, anne yanlılığı, kardeşi eğitime, kardeş tarafından eğitilme, kardeş üzerinde baskınlık, kardeşin baskınlığı, baba yanlılığı, şefkat, arkadaşlık, düşmanlık, benzerlik, yakınlık, yarışma, kardeşi takdir etme, kardeş tarafından takdir edilme ve tartışma şeklinde sıralanan 16 niteliğinin kardeşi olan katılımcılar tarafından değerlendirildiği 48 maddeli ve “Hemen hemen hiç”ten, “Çok çok fazla” biçiminde sıralanan beşli Likert tipi bir ölçektir. Sıcaklık/Yakınlık Boyutu, Göreceli Konum/Güç Boyutu, Çatışma Boyutu ve Rekabet Boyutu olarak adlandırılan dört alt boyuttan oluşan ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması, geçerlik güvenilirlik çalışmaları 1996’da Apaliçi tarafından yapılmış ve ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .12 ile .90 arasında değişmektedir. Mevcut çalışmada bu katsayıların .74 ile .79 arasında değiştiği görülmektedir.

İşlem

Araştırma için öncelikle Ankara Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 18.02.2015 tarih ve 101 sayılı karar ile etik

Tablo 2. EKRÖ/K Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Gruplara ve Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	EKRÖ/K Toplam	EKRÖ/K Sıcaklık	EKRÖ/K Düşmanlık	EKRÖ/K İhmal	EKRÖ/K Ayrışmamış Red	EKRÖ/K Kontrol
Cinsiyet	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)
Kız	132.42 (3.31)	31.85 (1.38)	24.08 (.86)	23.04 (.77)	16.02 (.55)	37.44 (.62)
Erkek	128.80 (3.74)	27.48 (1.55)	25.25 (.97)	21.91 (.86)	16.59 (.62)	37.57 (.70)
Kardeş Tanı Grubu	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)
OSB	139.93 (4.36)	32.97 (1.81)	26.38 (1.13)	24.57 (1.01)	17.66 (.72)	38.34 (.82)
ÖÖG	124.91 (4.24)	25.81 (1.76)	24.03 (1.10)	20.25 (.98)	15.31 (.70)	39.50 (.80)
GGO	127.00 (4.39)	30.23 (1.82)	23.58 (1.14)	22.59 (1.01)	15.94 (.73)	34.66 (.82)

Not: OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu, ÖÖG: Özgül Öğrenme Güçlüğü, GGO: Gelişimsel Gecikmesi Olmayan

Tablo 3. EKRÖ/K Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Tanı Grubu ve Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Cinsiyet					
EKRÖ/K Toplam	441.12	1	441.12	.52	.471
EKRÖ/K Sıcaklık	642.53	1	642.53	4.42*	.037
EKRÖ/K Düşmanlık	46.09	1	46.09	.82	.368
EKRÖ/K İhmal	42.98	1	42.98	.96	.330
EKRÖ/K Ayrışmamış red	11.21	1	11.21	.48	.489
EKRÖ/K Kontrol	.59	1	.59	.02	.889
Grup					
EKRÖ/K Toplam	5962.28	2	2981.14	3.53*	.032
EKRÖ/K Sıcaklık	1196.96	2	598.48	4.12*	.018
EKRÖ/K Düşmanlık	202.30	2	101.15	1.79	.171
EKRÖ/K İhmal	427.47	2	213.73	4.76*	.010
EKRÖ/K Ayrışmamış red	134.30	2	67.15	2.89	.059
EKRÖ/K Kontrol	573.71	2	286.85	9.65***	.000
Cinsiyet*Grup					
EKRÖ/K Toplam	123.02	2	61.51	.36	.700
EKRÖ/K Sıcaklık	359.12	2	179.56	1.23	.294
EKRÖ/K Düşmanlık	40.13	2	20.07	.36	.702
EKRÖ/K İhmal	38.26	2	19.13	.43	.654
EKRÖ/K Ayrışmamış red	28.17	2	14.08	.61	.547

* $p < .05$; ** $p < .01$, *** $p < .001$

kurul izni alınmıştır. Veriler Mart-Haziran 2015 tarihleri arasında toplanmıştır. Katılımcılara ve annelerine yapılacak olan uygulama ile ilgili sözlü açıklama ve bilgilendirme yapılmış sonrasında her birinden yazılı onam alınarak gönüllü katılımları sağlanmıştır. Verilerin toplanması için iki ayrı form set halinde hazırlanmıştır. Birinci set araştırmacılar tarafından hazırlanan ve annelerin doldurması beklenen Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Demografik Bilgi Formu'ndan; ikinci set ise 9-17 yaş arasında yer alan kardeşlerin yanıtlanması istenen Bilgilendirilmiş Onam Formu'ndan ve yukarıda sözü edilen ölçeklerden oluşmaktadır. Ölçekler tüm katılımcılara kapalı zarf içerisinde verilmiş ve uygulama bitiminde de aynı şekilde zarf içinde geri alınmıştır. Katılımcılardan kimlik bilgileri istenmemiştir. Ölçeklerin uygulanması 40-45 dakika arasında değişmiştir.

Veri Analizi

Veri analizi gerçekleştirilmeden önce, katılımcıların veri toplama araçlarına verdikleri yanıtlar gözden geçirilmiştir. Bu inceleme sonucunda, ölçek maddelerinin çoğunu boş bırakan (en az %5'ini) ya da merkeze

kayma hatalarının gözlemlendiği toplam 36 katılımcı veri setinden çıkarılmıştır. 142 katılımcı üzerinden yapılan uç değer analizleri sonucunda da 4 gözlem analiz dışı bırakılmıştır ve sonuçta 138 katılımcının verileri ile analiz gerçekleştirilmiştir. Algılanan ebeveyn kabul-reddinin, psikolojik uyumun ve kardeş ilişkilerinin araştırma katılımcılarının cinsiyeti ve kardeşlerinin tanı durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla 2 (kız, erkek) X 3 (OSB, ÖÖG ve Gelişimsel Gecikmesi Olmayan) faktöriyel desene uygun çok yönlü varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Bu desenin seçilme nedeni mevcut çalışma gruplararası karşılaştırma çalışması olduğu ve gruplar arasında karşılaştırmaları yapmak için faktöriyel desene uygun çok yönlü varyans analizinin uygunluğundan dolayıdır.

BULGULAR

Katılımcıların Annelerine İlişkin Algıladıkları Ebeveyn Kabul Reddine İlişkin Bulgular

EKRÖ/K toplam ve alt test puanlarının (sıcaklık, düşmanlık, ihmal, ayrışmamış red, kontrol) cinsiyet ve ka-

Tablo 4. KİDÖ Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	KİDÖ Toplam	KİDÖ Düşmanlık	KİDÖ Bağımlılık	KİDÖ Olumsuz Öz-Saygı	KİDÖ Olumsuz Öz-Yeterlilik	KİDÖ Duygusal Tepkisizlik	KİDÖ Duygusal Tutarsızlık	KİDÖ Olumsuz Dünya Görüşü
Cinsiyet	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)
Erkek	95.14 (28.18)	24.90 (.86)	18.00 (.57)	10.82 (.47)	11.90 (.63)	12.08 (.43)	15.84 (.44)	1.60 (.12)
Kız	90.47 (1.93)	22.27 (.77)	18.05 (.51)	10.68 (.42)	10.17 (.56)	11.77 (.39)	15.84 (.39)	1.69 (.11)
Kardeş Tanı	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)
OSB	93.64 (2.54)	24.26(1.00)	10.95 (.67)	10.95 (.55)	10.86 (.74)	12.52 (.51)	15.88 (.52)	1.68 (.14)
ÖÖG	92.20 (2.47)	21.95 (.98)	10.54 (.65)	10.54 (.53)	10.70 (.72)	11.87 (.49)	15.83 (.50)	1.57 (.13)
GGO	92.58 (2.55)	24.55(1.01)	10.76 (.67)	10.76 (.55)	10.55 (.74)	11.38 (.51)	15.82 (.52)	1.69 (.14)

Not: OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu, ÖÖG: Özgül Öğrenme Güçlüğü, GGO: Gelişimsel Gecikmesi Olmayan

Tablo 5. KİDÖ Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Cinsiyet					
KİDÖ Toplam	736.22	1	736.22	2.58	.111
KİDÖ Düşmanlık	234.41	1	234.41	5.23*	.024
KİDÖ Bağımlılık	.110	1	.110	.01	.941
KİDÖ Olumsuz Öz saygı	.642	1	.642	.05	.827
KİDÖ Olumsuz Öz yeterlik	101.15	1	101.15	4.17*	.043
KİDÖ Duygusal Tepkisizlik	3.37	1	3.37	.30	.587
KİDÖ Duygusal Tutarsızlık	.01	1	.01	.00	.993
KİDÖ Olumsuz Dünya Görüşü	.26	1	.26	.30	.584

* $p < .05$

tilimcilerin kardeşlerinin tanı grupları açısından farklılaşp farklılaşmadığının bulunması amacıyla 2 (kız, erkek) X 3 (OSB, ÖÖG ve sağlıklı gelişim gösteren) faktöriyel desene uygun çok yönlü varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet (Wilks $\lambda = .90$, $F_{6-127} = 2.35$; $p < .05$, $\eta^2 = .10$) ve grup (Wilks $\lambda = .78$, $F_{12-254} = 3.35$; $p < .001$, $\eta^2 = .22$) temel etkilerinin bazı bağımlı değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir. Öte yandan cinsiyet ve grup ortak etkisi hiçbir bağımlı değişken açısından istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Katılımcıların kardeşlerinin tanı grubu değişkeninin EKRÖ/K toplam ve alt test puanları açısından etkisini belirlemek amacıyla yapılan analizlerde, EKRÖ/K toplam puan ($F_{2-132} = 3.53$; $p < .05$, $\eta^2 = .03$) ve alt ölçek puanlarından sıcaklık ($F_{2-132} = 4.12$; $p < .05$, $\eta^2 = .06$), ihmal ($F_{2-132} = 4.76$; $p < .05$, $\eta^2 = .07$) ve kontrol ($F_{2-132} = 9.65$; $p < .001$, $\eta^2 = .13$) üzerinde grup temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun sıcaklık puanları ($Ort. = 32.97$, $SS = 1.81$), ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun sıcaklık puanlarından ($Ort. = 25.81$, $SS = 1.76$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksektir (Bkz., Tablo 2). İhmal alt boyutu açısından otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun puanları ($Ort. = 24.57$, $SS = 1.00$) ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun puanlarından ($Ort. = 20.25$, $SS = .98$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksektir. Son olarak, otizm tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol puanları ($Ort. = 38.34$, $SS = .82$) sağlıklı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol

puanlarından ($Ort. = 34.66$, $SS = .82$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksektir (Bkz., Tablo 2 ve Tablo 3). Ayrıca, ÖÖG tanılı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol puanları ($Ort. = 39.50$, $SS = .80$) sağlıklı kardeşi olan katılımcı grubunun kontrol puanlarından ($Ort. = 34.66$, $SS = .82$) istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde daha yüksek bulunmuştur. Cinsiyet temel etkisinin EKRÖ/K toplam ve alt test puanları açısından etkisini belirlemek için yapılan analizlerde, EKRÖ/K toplam puanı üzerinde cinsiyet temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ancak Sıcaklık alt ölçeğinde anlamlı bir biçimde farklılık olduğu görülmüştür. EKRÖ/K Sıcaklık alt ölçek puanı üzerinde cinsiyet temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir ($F_{1-132} = 4.42$; $p < .05$, $\eta^2 = .03$) (Bkz., Tablo 3). Analiz sonuçlarına göre erkek çocukların EKRÖ/K sıcaklık puanları ($Ort. = 27.48$, $SS = 1.55$) kız çocukların EKRÖ/K sıcaklık puanlarından ($Ort. = 31.85$, $SS = 1.38$) anlamlı olarak daha düşüktür (Bkz., Tablo 2 ve Tablo 3).

Psikolojik Uyuma İlişkin Bulgular

KİDÖ toplam ve alt test (düşmanlık, bağımlılık, olumsuz öz saygı, olumsuz öz yeterlik, duygusal tepkisizlik, duygusal tutarsızlık ve olumsuz dünya görüşü) puanlarının cinsiyet ve tanı grubu açısından farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi için 2 (kız, erkek) X 3 (Otizm, ÖÖG ve sağlıklı gelişim gösteren) faktöriyel desene uygun çok yönlü varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet (Wilks $\lambda = .90$, $F_{7-126} = 2.07$; $p < .05$, $\eta^2 = .10$) temel etkisi bazı

Tablo 6. KİA Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	KİA Toplam	KİA Sıcaklık	KİA Göreceli Konum/Güç	KİA Çatışma	KİA Rekabet
Cinsiyet	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)
Erkek	150.21 (2.40)	75.14 (1.70)	37.3 (.82)	21.36 (.75)	16.37 (.37)
Kız	150.24 (2.71)	74.00 (1.92)	35.63 (.92)	23.83 (.85)	16.78 (.42)
Kardeş Tanı	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)	Ort. (SS)
OSB	135.67 (3.16)	69.53 (2.24)	32.72 (1.08)	18.30 (.99)	15.13 (.49)
ÖÖG	159.85 (3.07)	77.89 (2.18)	39.18 (1.05)	25.43 (.97)	17.35 (.48)
GGO	155.15 (3.18)	76.30 (2.25)	37.55 (1.08)	24.06 (1.00)	17.24 (.49)

Not: OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu, ÖÖG: Özgül Öğrenme Güçlüğü, GGO: Gelişimsel Gecikmesi Olmayan

Tablo 7. KİA Toplam ve Alt Ölçek Puanlarının Grup ve Cinsiyet Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Cinsiyet					
KİA Toplam	.039	1	.039	.00	.993
KİA Sıcaklık	43.79	1	43.79	.20	.658
KİA Göreceli Konum/Güç	99.25	1	99.25	1.93	.167
KİA Çatışma	206.08	1	206.08	4.71*	.032
KİA Rekabet	5.86	1	5.86	.55	.460
KİA Toplam	.039	1	.039	.00	.993
Grup					
KİA Toplam	14836.01	2	7418.00	16.76***	.000
KİA Sıcaklık	1777.96	2	888.98	3.99*	.021
KİA Göreceli Konum/Güç	1022.05	2	511.03	9.92***	.000
KİA Çatışma	1295.86	2	647.93	14.82***	.000
KİA Rekabet	140.40	2	70.20	6.58**	.002

* $p < .05$; ** $p < .01$, *** $p < .001$

bağımlı değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bağımlı değişkenler düşmanlık ve olumsuz öz yeterlik alt ölçekleridir. Analiz sonuçlarına göre erkek çocukların KİDÖ düşmanlık alt ölçek puanları ($Ort. = 24.90, SS = .86$) kız çocukların düşmanlık alt ölçek puanlarından ($Ort. = 22.27, SS = .77$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ve erkek çocukların da KİDÖ olumsuz öz yeterlik alt ölçek puanları ($Ort. = 11.90, SS = .63$) kız çocuklarınıninkinden ($Ort. = 10.17, SS = .56$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir (Bkz., Tablo 4).

Cinsiyet, KİDÖ düşmanlık alt ölçek puanı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir ($F_{1-132} = 5.23; p < .05, \eta^2 = .04$) (Bkz., Tablo 5). KİDÖ olumsuz öz yeterlik alt ölçek puanı üzerinde cinsiyet temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir ($F_{1-132} = 4.18; p < .05, \eta^2 = .03$).

Kardeş İlişkileri ile İlgili Bulgular

Kardeş İlişkileri Anketi (KİA) toplam ve alt test (sıcaklık, göreceli konum/güç, çatışma ve rekabet) puanlarının cinsiyet ve grup açısından farklılaşıp farklılaşmadığının bulunması amacıyla 2 (kız, erkek) X 3 (OSB, ÖÖG ve gelişimsel geriliği olmayan) faktöriyel desene uygun çok yönlü varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet (Wilks' $\lambda = .92, F_{4-129} = 2.78; p < .05, \eta^2 = .08$) temel etkisinin bazı bağımlı değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir. Tanı grubunun temel etkisi bazı bağımlı değişkenler açısından anlamlıdır

(Wilks' $\lambda = .66, F_{8-258} = 7.59; p < .001, \eta^2 = .19$). Öte yandan cinsiyet ve tanı grubu ortak etkisi bağımlı değişkenler açısından anlamlı fark göstermemektedir.

Cinsiyet temel etkisinin KİA alt ölçek puanlarından çatışma alt ölçek puanı üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür ($F_{1-132} = 4.71; p < .05, \eta^2 = .03$) (Bkz., Tablo 7). Analiz sonuçlarına göre erkek çocukların KİA çatışma alt ölçek puanları ($Ort. = 23.83, SS = .85$) kız çocukların çatışma alt ölçek puanlarından ($Ort. = 21.36, SS = .76$) anlamlı olarak daha yüksektir (Bkz., Tablo 6 ve Tablo 7).

Tanı grubu temel etkisinin KİA toplam ve alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna göre tanı grubu temel etkisi KİA toplam puan üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($F_{2-132} = 16.76; p < .001, \eta^2 = .20$). Otizm tanıli kardeşi olan katılımcıların KİA toplam puanı ($Ort. = 135.66, SS = 3.16$) ÖÖG tanıli kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($Ort. = 159.85, SS = 3.07$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($Ort. = 155.15, SS = 3.18$) anlamlı olarak daha düşüktür. Tanı grubu temel etkisinin sıcaklık alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür ($F_{2-132} = 3.99; p < .05, \eta^2 = .06$). Otizm tanıli kardeşi olan katılımcı grubundakilerin sıcaklık alt ölçek puanları ($Ort. = 69.53, SS = 2.34$) ÖÖG tanıli kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($Ort. = 77.89, SS = 2.18$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($Ort. = 76.29, SS = 2.25$) anlamlı olarak daha düşüktür. Tanı grubu temel etkisi göreceli konum/güç alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($F_{2-132} = 9.92; p < .001, \eta^2 = .13$). Otizm tanıli kardeşi olan katılımcı gru-

bundakilerin göreceli konum/güç alt ölçek puanları ($Ort. = 32.72, SS = 1.08$) ÖÖG tanımlı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($Ort. = 39.18, SS = 1.05$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($Ort. = 37.55, SS = 1.08$) anlamlı olarak daha düşüktür. Tanı grubu temel etkisi çatışma alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($F_{2-132} = 14.82; p < .001, \eta^2 = .18$). Otizm tanımlı kardeşi olan katılımcı grubundakilerin çatışma alt ölçek puanları ($Ort. = 18.29, SS = .99$) ÖÖG tanımlı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($Ort. = 25.43, SS = .97$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($Ort. = 24.06, SS = 1.00$) anlamlı olarak daha düşüktür. Son olarak tanı grubu temel etkisinin rekabet alt ölçek puanları üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür sahiptir ($F_{2-132} = 6.58; p < .01, \eta^2 = .09$). Buna göre otizm tanımlı kardeşi olan katılımcı grubundakilerin rekabet alt ölçek puanları ($Ort. = 15.13, SS = .97$) ÖÖG tanımlı kardeşi olan katılımcı grubundakilerden ($Ort. = 17.35, SS = .48$) ve sağlıklı kardeşi olan gruptakilerden ($Ort. = 17.24, SS = .49$) anlamlı olarak daha düşüktür.

TARTIŞMA

Araştırmada OSB, ÖÖG tanımlı olan veya gelişimsel bir bozukluk tanımlı olmayan bireylerin, 9-17 yaş arasında yer alan ve herhangi bir klinik tanımlı olmayan kardeşlere sahip katılımcıların psikolojik uyumu, kardeş ilişkileri ve annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyi incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, katılımcıların annelerine ilişkin EKRO/K'nin ölçtüğü alt boyutlardan anneden algılanan sıcaklık, cinsiyetler arasında anlamlı farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada cinsiyeti kız olan katılımcıların annelerini erkek katılımcılara göre daha az sıcak algıladıkları görülmektedir. Alanyazında ise kız çocukların annelerini erkek çocuklardan daha sıcak algıladığına ilişkin bulguları ortaya koyan çalışmalar olduğu da belirtilmektedir (Dural ve Yalçın, 2014; Yalçın, 2015). Ebeveynlerin çocukların davranışlarını kontrol etme, otonomiye destekleme stratejileri gibi değişen alanlarda çocuklarına sergiledikleri tutumlarda çocuklarının cinsiyetlerine bağlı olarak farklılaşma olduğunu öne süren çalışmalar göz önüne alındığında (Endendijk ve ark., 2016; Larsson ve ark., 2008; McKinney ve Renk, 2008; Smith ve ark., 2004) söz konusu çelişkili bulgulara bir açıklama sağlanabilir. Ailede engelli bir bireyin var olmasından bağımsız, ailelerde kız kardeşlerden kardeşlerinin bakımı ve ev içi sorumluluklarla ilgili konularda daha fazla beklenti içinde olduğunu bildiren çalışmalara alanyazında rastlamak mümkündür (Brody ve ark., 2003; McHale ve Gamble, 1989). Bu da yaş dönemleri ve anne ile yaşanması olası çatışma alanları göz önüne alındığında cinsiyeti kız olan kardeşlerin annelerine ilişkin algıladıkları sıcaklık düzeyinin erkeklere göre anlamlı düzeyde düşük olmasıyla ilgili bir açıklama olabilir.

Bu çalışmada sağlıklı gelişen katılımcıların kardeş-

lerinde hangi engel tanısının olduğu da annelerinden algıladıkları kabul veya red düzeyinde anlamlı farklılıklara dair başka bir etmen olarak görülmektedir. Annelerin engelli çocuklarıyla ilgili yoğun sorumluluklarının yanı sıra sağlıklı gelişen çocuklarının da fiziksel ve duygusal beklentilerini yerine getirmesi beklense de (Reichman ve ark., 2008) zaman zaman sağlıklı çocuğa gerekli olan bu ilgiyi göstermek anneler için zorlayıcı ve stres verici olabilir. Dolayısıyla, bunu karşılama konusundaki zorlanma ertelemeye dönüşebilir (Dyson, 2003; Hastings ve Johnson, 2001). Sözü edilen bu olasılık, sağlıklı gelişen çocuklar için annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red düzeyi hakkındaki farklılığa ilişkin bir açıklama olarak getirilebilir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre ÖÖG tanımlı kardeşi olan sağlıklı gelişen çocuklar OSB tanımlı kardeşi olan çocuklara göre annelerini daha sıcak olarak algılamaktadır. Başka bir deyişle OSB tanımlı kardeşi olan sağlıklı gelişen çocuklar annelerini, ÖÖG tanımlı kardeşi olan gruptan daha soğuk ve ihmalkâr olarak algılamaktadır. OSB tanımlı bir çocuğa sahip olan annelerin, otizmlı çocuğunun ihtiyaçlarına yanıt verme uğraşısı sırasında sağlıklı çocuğun ihtiyaçlarına yönelmede yetersiz kalabileceği düşünülebilir. OSB tanımlı çocuğun zorlayıcı davranışları, eğitimi, bunların getirdiği ekonomik ve psikolojik yüklerle baş etme konularında ailelerin yoğun biçimde yaşadığı zorlanma ve stresten söz edilmektedir (Blacher ve Mc Intyre, 2006; Ozturk ve ark., 2014; Sharpe ve Baker, 2011). Yaşanan bu stresli deneyim içinde annelerin sağlıklı gelişen çocuklarına karşı EKAR'da sıcaklık tanımı içinde yer alan fiziksel, sözel veya davranışsal anlamda olumlu duygularını göstermelerinde aksaklıklar olabileceği akla gelmektedir. Çocukların birincil bakım vereni olduğunu belirten anneler OSB tanımlı bir çocuğa sahip olduklarında diğer engel gruplarında çocukları olan annelere ve sağlıklı çocukları olan annelere göre daha fazla kaygı, stres ve depresif duygudurumu belirtmişlerdir (Hastings, 2003). OSB tanımlı çocuğu olan annelerin yaşantılarının zorluğunun yanı sıra depresyon, kaygı, yoğun stres gibi onları daha zorlayıcı psikolojik belirtilerin varlık olasılığı göz önüne alındığında sağlıklı çocuklarının annelerini sıcak algılamalarını sağlayacak davranışların sıklığının daha az olabileceği düşünülebilir. Bir çalışmada OSB içinde yer alan bir çocuğun yaşadığı zorlanmalar nedeniyle ebeveynler sağlıklı çocuklarına daha az vakit ayırdıklarının farkında olup bundan dolayı yaşadıkları suçluluk duygularını ifade etmeler de ebeveynler otizmlı çocuklarının gereksinimlerine yanıt vermenin birincil öncelikleri olduklarını ifade etmişlerdir (Schaaf ve ark., 2011). ÖÖG tanımlı çocukların sağlıklı kardeşlerinin annelerini OSB tanımlı çocukların kardeşlerine göre daha sıcak olarak algılamasında ÖÖG tanımlı çocukların otizm tanımlı çocuklara göre yaşadıkları zorlanmalarının ekseriyetle akademik alanlarla sınırlı kalması bir açıklama olabilir. Diğer bir deyişle, ÖÖG tanımlı çocuklarına ayırdıkları zaman ve ilgi konusunda annelerinin davranışlarını daha eşit

olarak algılama olasılığı yüksek olan sağlıklı çocuklar annelerini daha sıcak olarak algılıyor olabilirler (Meyers ve Blacher, 1987).

EKAR'ın kontrol alt boyutunda OSB ve ÖÖG tanımlı kardeşi olan sağlıklı katılımcılar, sağlıklı kardeşi olan katılımcılara göre annelerini daha kontrolcü olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Bir çocuğun yaşı büyüdükçe kontrol edilmesi gereken alanlar ve bu kontrolün sıklığı ve sıklığı değişmektedir (Bee ve Boyd, 2009). Sorumlulukların ve müdahale edilmesi gereken alanların daha fazla olması nedeniyle ailede OSB gibi gelişimsel anlamda yaygın sorunları olan bir çocuğu yetiştirmek ebeveynler açısından söz edilen bu kontrolün daha kalıcı, belirgin ve daha az esnek bir hale gelmesine neden olmuş olabilir (Quintero ve McIntyre, 2010). Bu kontrollü hali ailedeki diğer çocukların da deneyimlemesi kaçınılmazdır ve bunun gelişimsel süreçlere uygun olarak yenilenme ve esnetilme olasılığının düşüklüğü de akla gelen başka nedenlerdendir.

Katılımcıların psikolojik uyumları incelendiğinde erkek katılımcıların kız katılımcılara göre düşmanlık ve olumsuz öz-yeterlik puanlarının yüksekliği göze çarpmaktadır. Anne babaların erkek ve kız çocuklarına bebekliklerinden itibaren farklı davrandıkları, davranışlarına ilişkin cinsiyet temelli açıklamalar yaptıkları belirtilmektedir (Pomerleau ve ark., 1997; Trehub ve ark., 1997). Erkek çocukların öfkelerini kavgayoluyla ifade etme eğilimlerinin kız çocuklara göre daha fazla gözlemlendiğine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Coie ve Dodge, 1998; Seven, 2008). Benzer şekilde ilköğretim ve üniversite öğrencilerinin psikolojik uyumlarını incelemek üzere ülkemizde yapılan iki ayrı çalışmada da mevcut çalışmanın sonuçlarına benzer olarak erkek öğrencilerin düşmanlık puanlarının kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür (Dural ve Yalçın, 2014; Yalçın, 2015). Bu çalışmada sorulan diğer bir soru da katılımcıların cinsiyetlerine göre kardeş ilişkileri ele alındığında anlamlı bir farklılık görülüp görülmediğiydi. Mevcut çalışmada sadece çatışma alt boyutunda erkek katılımcıların kardeş ilişkilerini kız katılımcılardan daha fazla çatışmacı olarak algıladığı bulunmuştur. Kardeş ilişkilerinin olumlu ve karşılıklı duygularla beraber çatışma içerdiği bilinmektedir (Brody, 2004). Çatışmalı kardeş ilişkilerinde kardeşlerden biri diğeri üstünde baskın olmaya çalışır, kardeşler arasında sıkça tartışmalar ve sataşmalar yaşanır (Buhrmester ve Furman, 1990). Kardeş ilişkilerinin niteliği kardeşlerin gelişim dönemleri, aradaki yaş farkı, aile yapısı, mizaç özellikleriyle şekillenir ve bu özellikler dolayısıyla da kardeş ilişkilerinin niteliği çeşitlilik göstermektedir (Bee ve Boyd, 2009). Cinsiyet ve kardeş ilişkilerinin niteliği göz önüne alındığında en çok erkek kardeşler arasında çekişme yaşandığı ifade edilmektedir (Stewart ve ark., 1995). Fazla çatışmalı kardeş ilişkilerinin zayıf psikolojik uyum ile ilişkili olduğu bilgisi psikolojik uyumun da incelendiği bu çalışmada erkeklerin düşmanlık düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olması ile bağlan-

tılı olduğunu düşündürmüştür (Bank ve ark., 2004).

Kardeşlerin tanı grubu ve kardeş ilişkileri incelendiğinde mevcut çalışmada ÖÖG tanısına sahip kardeşi olan katılımcılar, sağlıklı kardeşi olan ve OSB tanımlı kardeşi olan katılımcılara kıyasla kardeş ilişkilerini daha olumlu olarak nitelendirmektedir. Gelişimsel olarak engeli bulunmayan kardeşlerin kardeşlik ilişkilerinde yaş farkı ve doğum sırası gibi değişkenler hiyerarşik bir rol dağılımı ve yapısının oluşmasında önemli bir etmen iken (Slomkowski ve ark., 2001; Tucker ve ark., 2001), engelli bir çocuğun olduğu ailelerde sağlıklı gelişen diğer çocuklar, genellikle doğum sırasından bağımsız bir biçimde kardeşleriyle kendilerinden küçüklermiş gibi bir ilişki kurma eğilimi içindedirler (Abramovitch ve ark., 1987). Bu bilgi akılda tutularak kardeşlik ilişkisine bakıldığında bu ilişkinin daha çok korumaya yönelik yapısından ötürü kardeş ilişkisi daha olumlu tanımlanıyor olabilir. Bu bilginin yanı sıra otizm tanısı özelinde sağlıklı gelişen kardeşler açısından daha farklı zorlanma alanlarından söz edilmektedir. Örneğin sağlıklı kardeş, otizmlili çocuğun diğer çocuklarla kuracağı sosyal iletişimi sağlamada köprü görevi görebilir (Glasberg, 2000). OSB tanımlı çocukların kardeşleri ile yapılan çalışmalar arasında bu çocukların kardeşleri ile daha az zaman geçirdiklerini, daha olumsuz bir ilişkilerinin olduğunu, çatışmanın daha yoğun yaşandığını belirten çalışmaların (Guidotti ve ark., 2021; Petalas ve ark., 2009; Ross ve Cuskelly, 2006; Verté ve ark., 2003) yanı sıra otizm tanımlı çocukların kardeşleri ile daha olumlu ilişkilerinin olduğunu belirtildiği çalışmalara da rastlanmaktadır (Abramovitch ve ark., 1987; Angell ve ark., 2012; Kuo, 2000).

ÖÖG tanısı olan çocukların sağlıklı kardeşleri ve herhangi bir gelişimsel gecikmesi olmayan çocukların sağlıklı kardeşleri, OSB tanımlı çocukların kardeşlerine göre kardeşlik ilişkilerini daha sıcak olarak tanımlamışlardır. Bu alt boyutta yer alan maddeler genel olarak kardeşle birlikte vakit geçirme, arkadaşlık, olumlu ilişki tanımlama, özdeşim kurma, birbirlerinin bakımını karşılıklı sağlama ile ilintilidir (Buhrmester ve Furman, 1990). Bu bağlamda kardeşleri ile olan ilişkilerinde daha çok karşılıklık, etkileşimde kalabilme olasılığının daha yüksek olmasından dolayı ÖÖG tanımlı ve sağlıklı çocukların sağlıklı gelişen kardeşleri, OSB tanımlı çocukların sağlıklı gelişen kardeşlerine göre ilişkilerini daha sıcak olarak tanımlamış olabilirler. OSB tanımlı kardeşe sahip çocuklar için yukarıda sözü edilen bu deneyimleri edinmek otizmin özellikleri nedeniyle daha zor veya kısıtlı olabilir. Bu sonuç sağlıklı gelişen ve zihinsel engeli olan kardeşlerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda sağlıklı gelişen kardeşlerin kardeşlik ilişkilerinin daha fazla yakın ve daha az çatışmalı olduğu belirtilmiştir. Mevcut çalışmanın sözü edilen bu çalışmalarla tutarlılık gösterdiği görülmektedir (Cuskelly ve Gunn, 2003; Kaminsky ve Dewey, 2001; Zaidman-Zait ve ark., 2020). Kardeş kabulü ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre kardeşini en yüksek düzeyde kabul etmiş grubun ÖÖG tanımlı ço-

cukların kardeşleri olduğu görülürken en düşük düzeyde kabul eden grubun otizm tanılı çocukların kardeşleri olduğu belirtilmiştir (Girli, 1995). Mevcut çalışmada da kardeş ilişkisinin niteliğine ilişkin sonuçlar bu anlamda benzerlik göstermektedir.

Kardeş ilişkisinde zaman zaman çatışma ve düşmanlık duygularının yaşanması kardeş ilişkisinin doğası gereğidir (Hastings, 2007). Bu bilgiden yola çıkarak, sıcaklığın yanı sıra çatışma, göreceli konum/güç ve rekabet düzeylerinin de anlamlı düzeyde düşük olması OSB tanılı kardeşi olan katılımcıların, iletişim kurmada yaşadıkları bazı zorlanmaları bu ilişki içerisinde de deneyimlediklerini ve bunun diğer iki gruba göre farklılıklar yarattığını göstermektedir. Katılımcıların OSB tanılı kardeşleri ile diğer engel gruplarına göre daha az zaman geçirdikleri bilgisi, otizmlili bireylerin genel olarak iletişim alanında yaşadıkları zorlanmalar ile bağlantılı olabilir (American Psychiatric Association, 2013; Orsmond ve Seltzer, 2007). Bu bilgiler göz önüne alındığında çatışma, rekabet içerikli deneyimleri daha az yaşama veya belki de hiç yaşamama gibi bir durumdan söz etmek olasıdır. Bundan dolayı bu çalışmada OSB tanılı kardeşi olan katılımcılar, ÖÖG tanılı kardeşi olan ve herhangi bir gelişimsel gecikmesi olmayan bireylerin kardeşlerine göre kardeş ilişkilerini daha düşük düzeyde çatışmalı ve rekabetçi olarak tanımlıyor olabilirler.

Mevcut çalışmada katılımcıların kardeşlerinin tanısına göre psikolojik uyumları incelendiğinde, birbirlerinden anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Alan yazın incelendiğinde engelli bir kardeşe sahip olmanın, sağlıklı çocukların psikolojik uyumları üzerinde olumsuz etkilerini bildiren çalışmalar olduğu gibi (Fisman ve ark., 2000; Hastings, 2003; Hastings ve Petalas, 2014; Ross ve Cuskelly, 2006), sağlıklı çocukların psikolojik uyumlarının daha iyi olduğunu bildiren çalışmalara da rastlanmaktadır (Benderix ve Sivberg, 2007; Kaminsky ve Dewey, 2001). Bu çalışmanın bulguları engelli kardeşe sahip olmanın, sağlıklı çocuk açısından psikolojik uyum üzerinde etkisinin olmadığını belirten çalışmalarla uyumludur (Happé ve ark., 2001; Pilowsky ve ark., 2004). EKAR Kuramı bağlamında psikolojik uyum yedi alt başlık altında incelenmektedir ve belirtilen bu yedi alt başlık dışında bireylerin psikolojik uyumlarına ilişkin başka ipuçlarını da sağlayabilecek arkadaşlık ilişkileri algısı, yalnızlık, sosyal kaygı gibi başka bileşenlerin de göz önüne alındığı daha kapsamlı değerlendirmelerin yapılması gerekliliği akla gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak bu çalışma, OSB ve ÖÖG ile sınırlı olmakla birlikte engelli kardeşi olan çocuk ve ergenlerin annelerine ilişkin algıladıkları kabul-red, psikolojik uyum ve kardeş ilişkilerini inceleyen çok yönlü bir bilgi sağlamıştır. Çeşitli açılardan sınırlılıkları olan bu çalışmada engelli kardeşi olan bireylerin kardeşleriyle

ilişkisi, anneye ilişkin algılanan kabul-red ve psikolojik uyuma yönelik alınan bilgiler sadece kardeşten elde edildiği ve öz bildirim türü ölçeklerle yürütülen çalışmalarda bu ölçeklerin kullanımı ile ilgili alanyazında yer alan uyarılar akılda tutulmalıdır (Dağ, 2005). Bilginin çok yönlü edinilmesi adına sonraki çalışmalarda kardeşlerin yanı sıra aynı zamanda ebeveynlerden, öğretmenlerden alınması durumunda kardeşlerin uyumlarına ilişkin daha bütüncül ve zengin bir bilgi edinilmesi mümkün olacaktır. Genellikle bakım veren olarak ilk akla gelen ebeveyn anne olsa da babaların özellikle bu özel duruma dahil olup olmadıklarının ileriki araştırmalarda yapılması daha kapsayıcı bir bilgi edinilmesine önemli bir katkıda bulunabilir. Bu çalışmada sağlıklı gelişen kardeşlerin yaşları 9 ile 17 arasında sınırlı tutulmuştur. Her gelişimsel dönemin gereksinimlerinin de farklılaşacağı bilgisinden hareketle araştırılan yaş grubu ileriki çalışmalarda genişletilebilir.

Birtakım sınırlılıklarına karşın bu çalışmanın engelli kardeşi olan bireylerin aile içindeki ilişki süreçleri ile engelli bir kardeşe yaşamanın kişilerin hayatlarına ne gibi yansımaları olacağıyla ilgili ipuçları sağladığı düşünülmektedir. Çalışmanın sonuçlarından hareketle klinik uygulamalara ve özel eğitim alanına yönelik öneriler sunulabilir. OSB tanılı kardeşe sahip çocukların anneleri ve kardeşleri ile olan ilişkilerinde farklılaşan noktalar göz önünde bulundurularak kardeş eğitim programları hazırlanarak ortak yaşantıları olan kardeşlerin bir araya gelmesi sağlanarak grup içi bir destek sağlanabilir. Ayrıca klinik uygulama alanında kardeşlere yönelik destek grup çalışmaları yapılabilir. Engelli bireyler ve aileleriyle çalışan profesyonellere yapacakları müdahalelerde ve alan yazında ‘Görünmeyen Çocuklar’ olarak nitelendirilen kardeşlerle ilgili ileriki dönemde yapılacak çalışmalar için dikkat çekmesi yönünde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik İlgelere Uygunluk Beyanı Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Etik Kurulu (No: 8/101 Tarih: 26/03/2015) tarafından, etik ilke ve kurallara uygun olduğu yönünde onaylanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı Bu makalenin tüm yazar(lar)ı, makaleye ilişkin herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

KAYNAKLAR

- Abramovitch, R., Stanhope, L., Pepler, D. ve Corter, C. (1987). The influence of Down syndrome on sibling interaction. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 28, 865-879.
- Akçakın, M. ve Erden, G. (2001). Otizm tanısı konmuş çocukların anne ve babalarındaki ruhsal belirtiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8(1), 2-11.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. American Psychiatric Association Publishing.

- Angell, M. E., Meadan, H. ve Stoner, J. B. (2012). Experiences of siblings of individuals with autism spectrum disorders. *Autism Research and Treatment*, 2012.
- Ansari, Z. A. (2002). Parental acceptance-rejection of disabled children in Non-Urban Pakistan. *North American Journal of Psychology*, 4(1), 121-128.
- Apaliçi, V. (1996). *Psychological adjustment and sibling relationship of older brothers and sisters of children with pervasive developmental disorders* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayyıldız, T., Konuk Sener, D., Kulakcı, H. ve Veren, F. (2012). Assessment of stress coping methods of mothers with mentally handicapped children. *Ankara Journal of Health Services*, 11, 1-12.
- Bågenholm, A. ve Gillberg, C. (1991). Psychosocial effects on siblings of children with autism and mental retardation: A population-based study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 35(4), 291-307.
- Baker-Ericzen, M. J., Brookman-Frazee, L. ve Stahmer, A. (2005). Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30, 194-204.
- Bank L., Burraston, B. ve Snyder, J. (2004). Sibling conflict and ineffective parenting as predictors of adolescent boys' antisocial behavior and peer difficulties: Additive and interactional effects. *Journal of Research on Adolescence*, 14(1), 99-125.
- Bayat, M. (2007). Evidence of resilience in families of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(9), 702-714.
- Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (O. Gündüz, Çev.). Kaknüs.
- Benderix, Y. ve Sivberg, B. (2007). Siblings' experiences of having a brother or sister with autism and mental retardation: A case study of 14 siblings from five families. *Journal of Pediatric Nursing*, 22(5), 410-418.
- Benson, P. R. ve Karlof, K. L. (2008). Child, parent, and family predictors of latter adjustment in siblings of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 2(4), 583-600.
- Blacher, J. ve McIntyre, L. L. (2006). Syndrome specificity and behavioural disorders in young adults with intellectual disability: Cultural differences in family impact. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 184-198.
- Brody, G. H. (2004). Siblings' direct and indirect contributions to child development. *Current Directions in Psychological Science*, 13(3), 124-126.
- Brody, G. H., Kim, S., Murry, V. M. ve Brown, A. C. (2003). Longitudinal direct and indirect pathways linking older sibling competence to the development of younger sibling competence. *Developmental Psychology*, 39(3), 618-628.
- Buescher, A. V., Cidav, Z., Knapp, M. ve Mandell, D. S. (2014). Costs of autism spectrum disorders in the United Kingdom and the United States. *JAMA Pediatrics*, 168(8), 721-728.
- Buhrmester, D. ve Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development*, 61(5), 1387-1398.
- Cicirelli, V. G. (1995). Sibling relationships in cross-cultural perspective. *Sibling relationships across the life span* içinde (s. 69-85). Springer US.
- Coie, J. D. ve Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior. W. Damon & N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* içinde (s. 779-862). John Wiley & Sons, Inc.
- Cuskelly, M. ve Gunn, P. (2003). Sibling relationships of children with Down syndrome: Perspectives of mothers, fathers, and siblings. *American Journal on Mental Retardation*, 108(4), 234-244.
- Dağ, İ. (2005). Psikolojik test ve ölçeklerde geçerlik ve güvenirlik. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 13(4), 17-23.
- Dempsey, A. G., Llorens, A., Brewton, C., Mulchandani, S. ve Goin-Kochel, R. P. (2012). Emotional and behavioral adjustment in typically developing siblings of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42(7), 1393-1402.
- Dunn, J. (1995). *İkinci çocuk*. (H., Aşuroğlu, Çev.). Papirüs Yayınevi.
- Dural, G. ve Yalcin, I. (2014). Investigation of relationship between parental acceptance and psychological adjustment among university students. *Dusunen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 3(27), 221-232.
- Dwairy, M. (2010). Parental acceptance-rejection: A fourth cross-cultural research on parenting, culture, and psychological adjustment of children. *Journal of Child and Family Studies*, 19(1), 30-35.
- Dyson, L. (2010). Unanticipated effects of children with learning disabilities on their families. *Learning Disability Quarterly*, 33(1), 43-55.
- Dyson, L. L. (2003). Children with learning disabilities within the family context: A comparison with siblings in global self-concept, academic self-perception, and social competence. *Learning Disabilities Research & Practice*, 18(1), 1-9.
- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: Social and economic situation, mental healthstatus, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *Journal of Intellectual Disability*, 47(Pt 4 -5), 385-399.
- Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Mesman, J. (2016). Gender-differentiated parenting revisited: Meta-analysis reveals very few differences in parental control of boys and girls. *PLoS One*, 11(7), e0159193.
- Erden, G. ve Akçakın, M. (2001). Otistik çocuklar ve kardeşlerinin davranış sorunları ve kişilik özellikleri örüntüleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8(3), 143-155.
- Eryavuz, A. (2006). *Çocuklukta algılanan ebeveyn kabul veya reddinin yetişkinlik dönemi yakın ilişkileri üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fisman, S., Wolf L., Ellison D. ve Freeman T. (2000). A longitudinal study of siblings of children with chronic disabilities. *Canadian Journal of Psychiatry*, 45, 369-375.
- Furman, W. ve Buhrmester, D. (1985a). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology*, 21(6), 1016-1024.
- Furman, W. ve Buhrmester, D. (1985b). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development*, 448-461.

- Gass, K., Jenkins, J. ve Dunn, J. (2007). Are sibling relationships protective? A longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(2), 167-175.
- Girli, A. (1995). *Normal zekalı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Glasberg, B. A. (2000). The development of siblings' understanding of autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30(2), 143-156.
- Gorjy, R. S., Fielding, A. ve Falkmer, M. (2017). "It's better than it used to be": Perspectives of adolescent siblings of children with an autism spectrum condition. *Child & Family Social Work*, 22(4), 1488-1496.
- Gray, D. E. (1998). *Autism and the family: Problems, prospects, and coping with the disorder*. Charles C. Thomas Publisher, Ltd.
- Guidotti, L., Musetti, A., Barbieri, G. L., Ballocci, I. ve Corsano, P. (2021). Conflicting and harmonious sibling relationships of children and adolescent siblings of children with Autism Spectrum Disorder. *Child: Care, Health and Development*, 47(2), 163-173.
- Happé, F., Briskman, J. ve Frith, U. (2001). Exploring the cognitive phenotype of autism: weak "central coherence" in parents and siblings of children with autism: I. Experimental tests. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42(3), 299-307.
- Harris, S. L. ve Glasberg, B. A. (2003). *Siblings of children with Autism: A guide for families*. Woodbine House.
- Hastings, R. P. (2003). Brief report: Behavioral adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(1), 99-104.
- Hastings, R. P. (2007). Longitudinal relationships between sibling behavioral adjustment and behavior problems of children with developmental disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(8), 1485-1492.
- Hastings, R. P. ve Johnson, E. (2001). Stress in UK families conducting intensive home-based behavioral intervention for their young child with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(3), 327-336.
- Hastings, R. P. ve Petalas, M. A. (2014). Self-reported behaviour problems and sibling relationship quality by siblings of children with autism spectrum disorder. *Child: Care, Health and Development*, 40(6), 833-839.
- İçöz, A. (2001). *Zihinsel engelli bir çocuğa sahip aile bireylerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaminsky, L. ve Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(4), 399-410.
- Kaminsky, L. ve Dewey, D. (2002). Psychosocial adjustment in siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(2), 225-232.
- Katz, L. F., Kramer, L. ve Gottman, J. M. (1992). Conflict and emotions in marital, sibling, and peer relationships. C.U. Shantz ve W. W. Hartup (Eds.), *Cambridge studies in social and emotional development. Conflict in child and adolescent development* içinde (s. 122-149). Cambridge University Press.
- Khaleque, A. (2013). Perceived parental warmth, and children's psychological adjustment, and personality dispositions: A Meta-analysis, *Journal of Child and Family Studies*, 22, 297- 306.
- Khaleque, A. ve Rohner, R. P. (2002). Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *Journal of Marriage and Family*, 64(1), 54-64.
- King, G. A., Zwaigenbaum, L., King, S., Baxter, D., Rosenbaum, P. ve Bates, A. (2006). A qualitative investigation of changes in the belief systems of families of children with autism or Down syndrome. *Child: Care, Health and Development*, 32(3), 353-369.
- Korkmazlar, Ü. (1992). *6-11 yaş ilkököl çocuklarında özel öğrenme bozukluğu ve tanı yöntemleri*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kourkoutas, E. ve Erkman, F. (Eds.). (2011). *Interpersonal acceptance and rejection: Social, emotional, and educational contexts*. Universal-Publishers.
- Kuo, Y. C. (2000). *Siblings of a child with an intellectual disability: Identifying those at risk* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). McGill University, Canada.
- Küçüker, S. (1997). Bilgi verici psikolojik danışmanlık programının zihinsel özürli çocukların kardeşlerinin özürle ilgili bilgi düzeylerine ve özürli kardeşlerine yönelik tutumlarına etkisi (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Lamb, M. E. ve Sutton-Smith, B. (2014). *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan*. Psychology Press Taylor & Francis.
- Lardieri, L. A., Blacher, J. ve Swanson, H. L. (2000). Sibling relationships and parent stress in families of children with and without learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 23(2), 105-116.
- Larsson, H., Viding, E., Rijdsdijk, F. V. ve Plomin, R. (2008). Relationships between parental negativity and childhood antisocial behavior over time: A bidirectional effects model in a longitudinal genetically informative design. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(5), 633-645.
- Lovell, B. ve Wetherell, M. A. (2016). The psychophysiological impact of childhood autism spectrum disorder on siblings. *Research in Developmental Disabilities*, 49, 226-234.
- Macks, R. J. ve Reeve, R. E. (2007). The adjustment of non-disabled siblings of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(6), 1060-1067.
- Mandleco, B. ve Webb, A. E. M. (2015). Sibling perceptions of living with a young person with Down syndrome or autism spectrum disorder: An integrated review. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 20(3), 138-156.
- McHale, S. M., Updegraff, K. A. ve Whiteman, S. D. (2012). Sibling relationships and influences in childhood and adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 74(5), 913-930.
- McHale, S. M. ve Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25, 421-429.
- McKinney, C. ve Renk, K. (2008). Differential parenting between mothers and fathers: Implications for late adolescents. *Journal of Family Issues*, 29(6), 806-827.
- Meyer, D. ve Vadasy, P. (2008). *Sibshops: Workshops for siblings of children with special needs* (Rev. ed.). MD: Brookes.
- Meyer, K. A., Ingersoll, B. ve Hambrick, D. Z. (2011). Factors influencing adjustment in siblings of children

- with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(4), 1413-1420.
- Meyers, C. E. ve Blacher, J. (1987). Parents' perceptions of schooling for severely handicapped children: Home and family variables. *Exceptional Children*, 53(5), 441-449.
- Myers, B. J., Mackintosh, V. H. ve Goin-Kochel, R. P. (2009). "My greatest joy and my greatest heart ache:" Parents' own words on how having a child in the autism spectrum has affected their lives and their families' lives. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 3(3), 670-684.
- Noonan, H., O'Donoghue, I. ve Wilson, C. (2018). Engaging with and navigating limbo: Lived experiences of siblings of adults with autism spectrum disorders. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(6), 1144-1153.
- O'Neill, L. P. ve Murray, L. E. (2016). Anxiety and depression symptomatology in adult siblings of individuals with different developmental disability diagnoses. *Research in Developmental Disabilities*, 51, 116-125.
- Orsmond, G. I., Kuo, H. Y. ve Seltzer, M. M. (2009). Siblings of individuals with an autism spectrum disorder: Sibling relationships and wellbeing in adolescence and adulthood. *Autism*, 13(1), 59-80.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2007). Siblings of individuals with autism or Down syndrome: Effects on adult lives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(9), 682-696.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2009). Adolescent siblings of individuals with an autism spectrum disorder: Testing a diathesis-stress model of sibling well-being. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(7), 1053-1065.
- Ozturk, Y., Riccadonna, S. ve Venuti, P. (2014). Parenting dimensions in mothers and fathers of children with Autism Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(10), 1295-1306.
- Pelchat, D., Lefebvre, H. ve Levert, M. J. (2007). Gender differences and similarities in the experience of parenting a child with a health problem: current state of knowledge. *Journal of Child Health Care*, 11(2), 112-131.
- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S., Lloyd, T. ve Dowey, A. (2009). Emotional and behavioural adjustment in siblings of children with intellectual disability with and without autism. *Autism*, 13(5), 471-483.
- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S., Reilly, D. ve Dowey, A. (2012). The perceptions and experiences of adolescent siblings who have a brother with autism spectrum disorder. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 37(4), 303-314.
- Pilowsky, T., Yirmiya, N., Doppelt, O., Gross-Tsur, V. ve Shalev, R. S. (2004). Social and emotional adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4), 855-865.
- Pomerleau, A., Malcuit, G., Turgeon, L. ve Cossette, A. L. (1997). Effects of labelled gender on vocal communication of young women with 4-month-old infants. *International Journal of Psychology*, 32(2), 65-72.
- Quintero, N. ve McIntyre, L. L. (2010). Sibling adjustment and maternal well-being: An examination of families with and without a child with an autism spectrum disorder. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 25(1), 37-46.
- Randall, P. ve Parker, J. (1999). *Supporting the families of children with autism*. John Wiley & Sons.
- Reichman, N. E., Corman, H. ve Noonan, K. (2008). Impact of child disability on the family. *Maternal and Child Health Journal*, 12(6), 679-683.
- Rivers, J. W. ve Stoneman, Z. (2003). Sibling relationships when a child has autism: Marital stress and support coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(4), 383-394.
- Rohner, R. P. (1978). *Development and validation of the personality assessment questionnaire: Test manual*.
- Rohner, R. P. (1986). *The warmth dimension*. Sage.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. ve Cournoyer, D. E. (2012). Introduction to parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications. *Journal of Family Theory & Review*, 2(1), 73-87.
- Rohner, R. P., Khaleque, A. ve Cournoyer, D. E. (2005). Parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications. R. P. Rohner ve A. Khaleque (Eds.), *Handbook for the study of parental acceptance and rejection içinde* (s. 1-36). Rohner Research Publications.
- Rohner, R. P., Saavedra, J. M. ve Granum, E. O. (1978). *Development and validation of the parental acceptance-rejection questionnaire: Test-manual*. American Psychol. Ass., Journal Suppl. Abstract Service.
- Rohner, R. P. ve Rohner, E. C. (1981). Parental acceptance-rejection and parental control: Cross-cultural codes. *Ethnology*, 20(3), 245-260.
- Ross, P. ve Cuskelly, M. (2006). Adjustment, sibling problems and coping strategies of brothers and sisters of children with autistic spectrum disorder. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 31(2), 77-86.
- Schaaf, R. C., Toth-Cohen, S., Johnson, S. L., Outten, G. ve Benevides, T. W. (2011). The everyday routines of families of children with autism: Examining the impact of sensory processing difficulties on the family. *Autism*, 15(3), 373-389.
- Scorgie, K. ve Sobsey, D. (2000). Transformational outcomes associated with parenting children who have disabilities. *Mental Retardation*, 38(3), 195-206.
- Seven, S. (2008). Yedi-sekiz yaş çocuklarının sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 151-174.
- Shaffer, D. R. (2008). *Social and personality development* (4. baskı). Wadsworth Publishing.
- Sharpe, D. L. ve Baker, D. L. (2011). The financial side of autism: Private and public costs. *A comprehensive book on autism spectrum disorders*, 275.
- Shojaee, S., Hemati Alamdarloo, G. ve Nikoobin Borujeni, F. (2020). Adjustment difficulties of siblings of children with disabilities and typically developing children. *International Journal of Inclusive Education*, 24(4), 414-426.
- Singhi, P. D., Goyal, L., Pershad, D., Singhi, S. ve Walia, B. N. (1990). Psychosocial problems in families of disabled children. *The British Journal of Medical Psychology*, 63(Pt 2), 173-182.
- Silver L. B., (1993). Introduction and overview to the clinical concepts of learning disabilities. *Child Adolescents Psychiatric Clinics*, 2, 181-192.
- Slomkowski, C., Rende, R., Conger, K. J., Simons, R. L. ve Conger, R. D. (2001). Sisters, brothers, and delinquency: Evaluating social influence during early and

- middle adolescence. *Child Development*, 72(1), 271-283.
- Smith, C. L., Calkins, S. D., Keane, S. P., Anastopoulos, A. D. ve Shelton, T. L. (2004). Predicting stability and change in toddler behavior problems: Contributions of maternal behavior and child gender. *Developmental Psychology*, 40(1), 29-42.
- Stewart, R. B., Beilfuss, M. L., Verbrugge, K. M., Kozak, A. ve Tingley, L. (1995). That was then, this is now: An empirical typology of adult sibling relationships. In *biennial meeting of the Society for Research on Child Development, Indianapolis*.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 134-142.
- Stoneman, Z. ve Brody, G. H. (1993). Sibling relations in the family context. In *Research on Siblings of Individuals with Mental Retardation, Physical Disabilities, and Chronic Illness, Apr, 1991*. Paul H. Brookes Publishing.
- Tezcan, G., Erden, G. ve Yiğit, İ. (2017). Çocukluk döneminde sosyal kaygının gelişiminde ebeveyn kabul-red algısı: Otomatik düşüncelerin aracı rolü. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(2), 65-76.
- Tomeny, T. S., Barry, T. D. ve Bader, S. H. (2012). Are typically-developing siblings of children with an autism spectrum disorder at risk for behavioral, emotional, and social maladjustment? *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6(1), 508-518.
- Tomeny, T. S., Barry, T. D. ve Bader, S. H. (2014). Birth order rank as a moderator of the relation between behavior problems among children with an autism spectrum disorder and their siblings. *Autism*, 18(2), 199-202.
- Tozer, R. ve Atkin, K. (2015). 'Recognized, valued and supported?' The experiences of adult siblings of people with autism plus learning disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 28(4), 341-351.
- Trehub, S. E., Unyk, A. M., Kamenetsky, S. B., Hill, D. S., Trainor, L. J., Henderson, J. L. ve Saraza, M. (1997). Mothers' and fathers' singing to infants. *Developmental Psychology*, 33(3), 500-507.
- Tucker, C. J., McHale, S. M. ve Crouter, A. C. (2001). Conditions of sibling support in adolescence. *Journal of Family Psychology*, 15(2), 254-271.
- Van der Graaff, J., Carlo, G., Crocetti, E., Koot, H. M. ve Branje, S. (2018). Prosocial behavior in adolescence: Gender differences in development and links with empathy. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(5), 1086-1099.
- Varan, A. (2003). Türk örneğinde EKRÖ ve KİDÖ çocuk ve ebeveyn ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. <http://www.azmivaran.com/arastirma/ekar-kurami-arastirmalari/>
- Verté, S., Roeyers, H. ve Buysse, A. (2003). Behavioural problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health and Development*, 29(3), 193-205.
- Walton, K. M. ve Ingersoll, B. R. (2015). Psychosocial adjustment and sibling relationships in siblings of children with autism spectrum disorder: Risk and protective factors. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(9), 2764-2778.
- Yalçın, B. (2015). *Öğrenmeye ilişkin sorunlar yaşayan ve yaşamayan ilköğretim öğrencilerinin ebeveyn kabul-red algılarının öz kavramı üzerindeki etkisinde olumsuz otomatik düşüncelerin aracı rolünün değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Zaidman-Zait, A., Yechezkiely, M. ve Regev, D. (2020). The quality of the relationship between typically developing children and their siblings with and without intellectual disability: Insights from children's drawings. *Research in Developmental Disabilities*, 96, 103537.

| Extended Abstract |

Psychological adjustment, sibling relationships and perceived maternal acceptance-rejection of healthy siblings of individuals with Autism and Specific Learning DisabilitiesEsra Angın¹ , Gülsen Erden² **Keywords**

siblings, sibling relationship, autism, ASD, specific learning disability, perceived parental acceptance-rejection, psychological adjustment

Abstract

The main aim of this study was to examine the potential differences in terms of perceived maternal acceptance-rejection, psychological adjustment, and sibling relations between healthy children aged 9-17 years who have siblings diagnosed with Autism Spectrum Disorder (ASD) or Specific Learning Disabilities (SLD) and who do not have siblings with neurodevelopmental disabilities. The sample of the study consisted of 138 children between the ages of 9-17. Sixty of the participants (43.5%) were male, and 78 (56.5%) were female. While 92 of the participants' siblings had a diagnosis of ASD or SLD, 46 didn't have any neurodevelopmental disability. Multivariate analysis of variance (MANOVA) was used to analyze the data to examine whether perceived maternal acceptance-rejection, psychological adjustment, and sibling relationships differ according to the gender of the participants and the diagnosis status of their siblings. According to the gender of the participants, it was found that girls perceived their mothers more rejecting, while boys experienced hostility and negative self-efficacy significantly in their psychological adjustment and described their relationships with their siblings as more conflicting. In addition, the dimensions of perceived maternal acceptance 'warmth,' 'neglect,' and 'control' differ significantly with the diagnosis of their siblings. Furthermore, the 'warmth' of sibling relationships, competition, self-positioning, and conflict differ significantly depending on the diagnosis status of the siblings of the participants. With this study, directive and holistic information were provided about workshops and programs for the needs of individuals with disabled siblings that might vary in terms of their gender and developmental stages.

Having a baby is considered a stressful transition period because it requires various arrangements within the family, along with its pleasing aspects for adults. Although the common expectation is that the new member to join the family will have a healthy development process, if the latest member of the family is disabled, various additional arrangements may be made within the family depending on the new member's disability. These arrangements can affect siblings as well as parents socially and emotionally. All children in the family need to perceive warmth, affection, and love from their caregivers. According to the Interpersonal Acceptance-Rejection Theory (IPAR-Theory), which theoretically addresses this need in the literature, each individual has a tendency and need to receive warmth, positive reactions from influential people, and their perceptions of their parents accepting or rejecting them in cognitive, social, and emotional development (Rohner, 1986). Parents' showing affection, interest, warmth, and closeness towards the child is called "Acceptance." On the other side, "Rejection"

is defined as not showing affection, interest, warmth, and closeness (Rohner et al., 2005, 2012). This is called the warmth dimension of parenting (Rohner, 1986). The situation of being accepted and rejected by the parent for the child is explained by positioning it between these two points. It is also possible for children to believe that they are not loved and taken care of by their parents, even if there is no apparent coldness, neglect, or aggression (Rohner, 1986). This is called "Undifferentiated Rejection" (Rohner et al., 2005). Siblings who are the closest and longest witnesses of the developmental changes acquire skills such as socialization, learning from others, and experience personal similarities and differences through mutual interaction (Cicirelli, 1995; Dunn, 1995; Stoneman, 2001; Stoneman & Brody, 1993). It is thought that it is essential to examine the experience of growing up with a disabled sibling based on the warmth that children perceive from their parents. Among the studies dealing with the mentioned experiences, Furman and Buhrmester's (1985) study exam-

To cite: Angın, E., & Erden, G. (2022). Psychological adjustment, sibling relationships and perceived maternal acceptance-rejection of healthy siblings of individuals with Autism and Specific Learning Disabilities. *Journal of Clinical Psychology Research*, 6(1), 123-141.

✉ **Esra Angın** · esrangin@gmail.com | ¹Res. Asst., ²Prof. Dr., Department of Psychology, Faculty of Language, History and Geography, Ankara University, Ankara, Turkey.

Received Mar 11, 2021, **Revised** May 19, 2021, **Accepted** Jun 13, 2021

Author's Note: This study is part of the master's thesis of the first author that was conducted under the supervision of the second author. Also, it was presented in 6th International Congress on Interpersonal Acceptance and Rejection as oral presentation.

ining possible dimensions of the sibling relationship in terms of factors such as gender, age difference, and the number of children in the family is interesting. In this study, it is stated that sibling relationship has four dimensions. The first of these dimensions is the 'warmth/closeness' dimension of the sibling relationship, including warmth, intimacy, closeness, prosocial behavior, admiration, physical or emotional satisfaction, perceived similarities, and love. The dimension of the sibling relationship that includes fighting, hostility, and perceived favoritism from the parents is 'conflict.' Another dimension of the sibling relationship that includes parental bias and rivalry is the 'competition' dimension. Finally, the dominance of one sibling over the other is also referred to as the 'comparative power' dimension. In the current study, it was aimed to examine these dimensions and the warmth that children perceive from their mothers in case one of the siblings is disabled.

Studies examining the sibling relationships of siblings of children with Autism Spectrum Disorder (ASD) reveal conflicting results. While some studies refer to a strong bond with a sibling with ASD and a positive and warm relationship, others mention an isolated life and conflict with parents and the disabled siblings (Mandleco & Webb, 2015; Rivers & Stone-man, 2003). Studies report that healthy siblings of children with ASD have more attention problems, conflicts in friendships, loneliness, and anxiety problems than their peers (Bågenholm & Gillberg, 1991; Kaminsky & Dewey, 2001; O'Neill & Murray, 2016). There are also studies stating that there is no difference from the others in terms of internalization/externalization problems (Dempsey et al., 2012; Kaminsky & Dewey, 2002; Pilowsky et al., 2004; Walton & Ingersoll, 2015). It is also mentioned that having a sibling with ASD has positive results for healthy developing siblings. For example, there are studies indicating that healthy siblings of children with autism are more patient and responsible, more empathetic, have well-developed social skills, and have higher self-esteem (Benderix & Sivberg, 2007; Gorjy et al., 2017; Kaminsky & Dewey, 2001; Macks and Reeve, 2007; Noonan et al., 2018; Verté et al., 2003).

It has been reported that 80% of children diagnosed with Specific Learning Disability (SLD) have siblings who have no developmental delays (Atkinson & Crawforth, 1995 as cited in Dyson, 2010). The difficulties experienced by a child diagnosed with SLD may include low academic achievement, lack of social skills, communication difficulties, and being refused by their friends, and these may cause the child to experience some adjustment problems (Korkmazlar, 1992). When there is a child with SLD and no developmental delay in the family, children without developmental delay may want to make sense of why their parents treat their siblings differently and care more about them (Silver, 1993). In a study examining the

behaviors and relationships of healthy children with siblings diagnosed with SLD, it was stated that they exhibit externalization problems and are in more intense conflict in their relationships with their siblings (Lardieri et al., 2000). In another study, siblings' self-perceptions were found to be more positive than their parents' statements about them (Dyson, 2003). Similarly, in another study, it was stated that children with SLD exhibit more mature behaviors than their siblings, and especially sisters tend to take more responsibility for their siblings with SLD, taking models from their parents (Dyson, 2010).

METHODS

This research is a descriptive study in the screening model in which the perceived maternal acceptance-rejection level, psychological adjustment, and sibling relations of siblings with ASD, SLD, or no developmental delay were compared. The sample of the study consisted of 138 people between the ages of 9-17. 60 (43.5%) of the participants were male, and 78 (56.5%) were female. While the siblings of 92 of the participants had a diagnosis of ASD or SLD, the siblings of 46 did not have any diagnosis. Data were collected using The Parental Acceptance-Rejection Questionnaire/Control Form (PARQ/C), the Personality Assessment Questionnaire for Children (PAQ/C), and the Sibling Relationship Questionnaire.

RESULTS

It was found that girls reported they perceived more rejection from their mothers than boys; boys reported more hostility and negative self-competence than girls. Boys had more conflicted relationships with their siblings than girls. A significant difference between sibling diagnosis (ASD/SLD) and perceived warmth in maternal acceptance, neglect, and control has been found. According to the diagnosis of siblings, perceived warmth between siblings, competence, having conflicting situations significantly differ.

DISCUSSION

According to the findings of the study, the perceived warmth from the mother, one of the sub-dimensions measured by the PARQ/C of the mothers of the participants, shows significant differences between the genders. In this study, it is seen that the girl participants perceive their mothers as less warmly than the boy participants. In the literature, it is stated that there are studies showing that girls perceive their mothers more warmly than boys (Dural & Yalcin, 2014; Yalcin, 2015). It is possible to come across studies in the literature reporting that families have more expectations from their sisters regarding the care of their siblings and domestic responsibilities, regardless of the presence

of a disabled person in the family (Brody et al., 2003; McHale & Gamble, 1989). This may be related to the fact that the perceived warmth level of sisters who are towards their mothers is significantly lower than brothers, considering the age periods and possible conflict areas with the mother. The diagnosis of disability in the siblings of the healthy developing participants is also seen as another factor regarding the significant differences in the level of perceived maternal acceptance or rejection. Although mothers are expected to fulfill the physical and emotional expectations of their children who develop well in addition to their intense responsibilities regarding their disabled children (Reichman et al., 2008), it can be challenging and stressful for mothers to show the necessary attention to the healthy child from time to time. Therefore, the difficulty of providing an equal interest to children can turn into procrastination for parents (Dyson, 2003; Hastings & Johnson, 2001). This possibility can be brought as an explanation for the difference in the level of perceived maternal acceptance-rejection levels for healthy developing children.

Compliance with Ethical Standards Ethical approval was taken from the Ethical Committee of the Ankara University (Meeting Decision Date and No: 26/03/2015 8/101).

Conflict of Interest The author(s) declare that they have no conflict of interest.

REFERENCES

- Bågenholm, A., & Gillberg, C. (1991). Psychosocial effects on siblings of children with autism and mental retardation: A population-based study. *Journal of Mental Deficiency Research, 35* (Pt 4), 291-307.
- Benderix, Y., & Sivberg, B. (2007). Siblings' experiences of having a brother or sister with autism and mental retardation: A case study of 14 siblings from five families. *Journal of Pediatric Nursing, 22*(5), 410-418.
- Brody, G. H., Kim, S., Murry, V. M., & Brown, A. C. (2003). Longitudinal direct and indirect pathways linking older sibling competence to the development of younger sibling competence. *Developmental Psychology, 39*(3), 618-628.
- Cicirelli, V. G. (1995). Sibling relationships in cross-cultural perspective. In *Sibling relationships across the life span* (pp. 69-85). Springer US.
- Dempsey, A. G., Llorens, A., Brewton, C., Mulchandani, S., & Goin-Kochel, R. P. (2012). Emotional and behavioral adjustment in typically developing siblings of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 42*(7), 1393-1402.
- Dunn, J. (1995). *İkinci çocuk* (H. Aşuroğlu, trans.). Papyrus Yayınevi.
- Dural, G., & Yalcin, I. (2014). Investigation of relationship between parental acceptance and psychological adjustment among university students. *Dusunen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 221-232*.
- Dyson, L. (2010). Unanticipated effects of children with learning disabilities on their families. *Learning Disability Quarterly: Journal of the Division for Children with Learning Disabilities, 33*(1), 43-55.
- Dyson, L. L. (2003). Children with learning disabilities within the family context: A comparison with siblings in global self-concept, academic self-perception, and social competence. *Learning Disabilities Research & Practice: A Publication of the Division for Learning Disabilities, Council for Exceptional Children, 18*(1), 1-9.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development, 56*(2), 448-461.
- Gorjy, R. S., Fielding, A., & Falkmer, M. (2017). "It's better than it used to be": Perspectives of adolescent siblings of children with an autism spectrum condition. *Child & Family Social Work, 22*(4), 1488-1496.
- Hastings, R. P., & Johnson, E. (2001). Stress in UK families conducting intensive home-based behavioral intervention for their young child with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 31*(3), 327-336.
- Kaminsky, L., & Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 31*(4), 399-410.
- Kaminsky, L., & Dewey, D. (2002). Psychosocial adjustment in siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines, 43*(2), 225-232.
- Korkmazlar, Ü. (1992). *6-11 yaş ilkököl çocuklarında özel öğrenme bozukluğu ve tanı yöntemleri* (Unpublished doctoral dissertation). Istanbul University, Istanbul.
- Lardieri, L. A., Blacher, J., & Swanson, H. L. (2000). Sibling relationships and parent stress in families of children with and without learning disabilities. *Learning Disability Quarterly: Journal of the Division for Children with Learning Disabilities, 23*(2), 105-116.
- Macks, R. J., & Reeve, R. E. (2007). The adjustment of non-disabled siblings of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 37*(6), 1060-1067.
- Mandleco, B., & Webb, A. E. M. (2015). Sibling perceptions of living with a young person with Down syndrome or autism spectrum disorder: An integrated review. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing: JSPN, 20*(3), 138-156.
- McHale, S. M., & Gamble, W. C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology, 25*(3), 421-429.
- Noonan, H., O' Donoghue, I., & Wilson, C. (2018). Engaging with and navigating limbo: Lived experiences of siblings of adults with autism spectrum disorders. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities: JARID, 31*(6), 1144-1153.
- O'Neill, L. P., & Murray, L. E. (2016). Anxiety and depression symptomatology in adult siblings of individuals with different developmental disability diagnoses. *Research in Developmental Disabilities, 51-52*, 116-125.
- Pilowsky, T., Yirmiya, N., Doppelt, O., Gross-Tsur, V., & Shalev, R. S. (2004). Social and emotional adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines, 45*(4), 855-865.
- Reichman, N. E., Corman, H., & Noonan, K. (2008). Impact of child disability on the family. *Maternal and Child Health Journal, 12*(6), 679-683.
- Rivers, J. W., & Stoneman, Z. (2003). Sibling relationships

- when a child has autism: Marital stress and support coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(4), 383-394.
- Rohner, R. P. (1986). *The warmth dimension*. Sage.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2005). Parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications. R. P. Rohner ve A. Khaleque (Eds.), In *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (pp. 1-36). Rohner Research Publications.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2012). Introduction to parental acceptance-rejection theory, methods, evidence, and implications. *Journal of Family Theory & Review*, 2(1), 73-87.
- Silver, L. B. (1993). Introduction and overview to the clinical concepts of learning disabilities. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 2(2), 181-192.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 134-142.
- Stoneman, Z., & Brody, G. H. (1993). Sibling relations in the family context. In *Research on siblings of individuals with mental retardation, physical disabilities, and chronic illness, Apr, 1991*. Paul H. Brookes Publishing.
- Verté, S., Roeyers, H., & Buysse, A. (2003). Behavioural problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health and Development*, 29(3), 193-205.
- Walton, K. M., & Ingersoll, B. R. (2015). Psychosocial adjustment and sibling relationships in siblings of children with Autism Spectrum Disorder: Risk and protective factors. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(9), 2764-2778.
- Yalcin, B. (2015). *Öğrenmeye ilişkin sorunlar yaşayan ve yaşamayan ilköğretim öğrencilerinin ebeveyn kabul-red algılarının öz kavramı üzerindeki etkisinde olumsuz otomatik düşüncelerin aracı rolünün değerlendirilmesi* (Unpublished master's thesis). Ankara University, Ankara.